

נזיר אחיו

מבוא

1. הקדמה

א. האב הרביעי?

ב. יוסף ויהודה

ג. יוסף ועשו

2. יוסף ועשו

א. את אחינו אנחנו מבקשים

ב. "מידי אביר יעקב"

ג. מקור הברכה

ד. "ונברכו בך כל משפחות האדמה

ובזרעך"

ה. הניסיון

ו. בל ידח ממנו נידח?

3. יוסף ויהודה

א. "כי כמוך כפרעה"

ב. להכין להם הדרך

ג. יסוד למלכות

ד. לחם ויין

4. הקלקול, התיקון והשורש

א. בנימין

ב. ירבעם

ג. משיח בן יוסף

ד. קין והבל

ה. עץ הדעת ועץ החיים

מבוא¹

סיפור יוסף ואחיו הוא מהסיפורים הסוערים והמרתקים בתנ"ך. במאמר זה ננסה קצת להעמיק בו. נבחן את הידוע לנו על יוסף בתורה ובחז"ל, וננסה להבין את מהותו של יוסף ואת מהות כח יוסף המופיע בעולם ובהיסטוריה. הנביא עובדיה אומר [א', יח]: "יְהִי בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לְהָבִיא וּבֵית לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וְאֶכְלוּם, וְלֹא יִהְיֶה שְׂרִיד לְבֵית עֲשׂוֹ כִּי ה' דָּבָר". במדרשים² ובגמרא מובא גם כן, שדוקא כחו של יוסף מסוגל לנצח את עשו ולהכניעו לגמרי.

1. המאמר מבוסס בעיקר על הספרים **לויית חן - מבנים ותצורות בזמן** על חנוכה, מתתיהו וינברג, הוצאת פלדהיים, ירושלים תשמ"ח, **בית ישי**, לרב שלמה פישר שליט"א, **וטל חרמון** (הרב שלמה אבינר, ספריית חוה, בית-אל תשמ"ה), ועל דברי רבותי (ראש הישיבה התיכונית שלי ורבותינו בישיבה).

כאן המקום להודות לחברי **הלל אורי** שעמל רבות על מנת שהמאמר יהפך למוכן ובהיר.

2. מספר דוגמאות:

אנו נראה בעזרת ה', שהסיבה לכך שדוקא יוסף הוא שמסוגל לנצח את עשו היא, שמצד אחד יש דמיון גדול בין יוסף לעשו, ומצד שני ישנם כמה הבדלים משמעותיים. אנו נראה שההבדלים בין יוסף לעשו נובעים מכך שיוסף הוא בנו של יעקב, ולכן הוא מקושר אליו. בזכות הקישור של יוסף ליעקב, יוסף יכול להצליח להשתמש בכלים של עשו באופנים הראויים.

כמו כן, מתוך ההשוואה בין יוסף לעשו נבהיר שעיקר תפקידו של יוסף הוא להצליח להכנע בעונה כלפי כח אחר, שמקומו נמצא מעליו, הוא כח יהודה. לאור זה, ננסה להבין את העימות בין יוסף ליהודה.

בחלק הראשון של המאמר תובא ההקדמה.

בחלק השני של המאמר נסביר את שורש ההבדל המהותי בין עשו ליוסף, אותו אחי יוסף לא הבינו. יוסף, בניגוד לעשו, נולד לאחר שיעקב כבר ניצח את עשו. יוסף מראש נולד כאחד משבטי י-ה.

בחלק השלישי של המאמר, ננסה בעזרת כמה מתכונותיו העיקריות של יוסף (הפרטי והכללי), ובעזרת מה שיתבאר בחלק השני של המאמר, להבין את תפקידו של יוסף ואת היחסים המתבקשים בינו לבין יהודה.

בחלק הרביעי של המאמר, ננסה ללכת אל העתיד ואל העבר, ולהבין את תיקון יחסי יוסף ויהודה, ואת השורשים הקדומים של כוחותיהם.

בבא בתרא [קכ"ג ע"ב]: "ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף, שנאמר: "וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לְהִבָּהּ וּבֵית עֵשָׂו לְקֵשׁ וְדִלְקוּ בָהֶם וְאָכְלוּם, וְלֹא יִהְיֶה שְׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי ה' דָּבָר".

תנחומא וישב [א']: "כיון שראה יעקב אלופי בני עשו נתיירא. אמר: מי יוכל לעמוד כנגד אלופים אלו? משל למה הדבר דומה? לגמלים הרבה שהיו טעונין פשתן. היה עומד הנפח ותמה ואמר: היכן יכנס כל הפשתן הזה? פקח אחד היה שם. אמר לו: מה לך לתמוה? ניצוץ אחד יצא ממפוח שלך ויכלה אותו! אף כך, כשראה יעקב אבינו עשו ואלופיו נתיירא. אמר: מי יוכל לעמוד לי כנגד אלו? אמר לו הקב"ה: גץ שלך יכלה אותם. וזה יוסף, דכתיב: "וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לְהִבָּהּ וּבֵית עֵשָׂו לְקֵשׁ וְדִלְקוּ בָהֶם וְאָכְלוּם, וְלֹא יִהְיֶה שְׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי ה' דָּבָר". לכך כתיב: "וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב... אֵלֶּה תִּלְדוּת יַעֲקֹב יוֹסֵף".

תנחומא כי - תצא [י']: "ואמר רבי יוחנן: עומדים כל שרי השבטים להזדווג עם שרו של עשו ואינו נופל בידם... כיון ששרו של עשו בא ומזדווג לו (ליוסף), מיד נופל לפניו שאין לו תשובה להשיבו. הדא הוא דכתיב: "וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לְהִבָּהּ וּבֵית עֵשָׂו לְקֵשׁ".

1. הקדמה

א. האב הרביעי?

על המילה 'אבן' בפסוק "מִשֶׁם רָעָה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל" (בראשית³ מ"ט, כד) בברכת יעקב ליוסף, דרשו נוטריקון: 'אב - בן' [רש"י ואונקלוס על אתר]. ניתן להסביר על פי דרשה זו, שיוסף היה גם אב מאבות האומה, וגם בן מבניו של יעקב⁴. לאור תפיסת יוסף כאב, ניתן להסביר את העובדה שיוסף זכה לכך שגם בניו הופכים לשבטים, ומקבלים ברכה ונחלה ישירות מיעקב. הדברים מפורשים באור החיים הקדוש [מ"ח, ו]. האור החיים מבאר למה ניתנה ליוסף נחלה כפולה:

...כי יוסף הוא בחינת יעקב, ובמדרגת אב לשבטים יקרא, כרשום גם כן באומרו [תהלים ע"ז טז]: "בְּנֵי יַעֲקֹב וְיוֹסֵף" ... ולזה דקדק לומר [מ"ח, ה]: "שְׁנֵי בְּנֵי... לִי הֵם". פירוש: במדרגת בני יעקב, לא במדרגת בניו. ולזה הוסיף לבאר ואמר: "כְּרֵאֲבֹן וְשִׁמְעוֹן". ומעתה, הרי יוסף במדרגת אב כיעקב, ואין האב נמנה עם הבנים בגדר אחד כמו שאין יעקב נמנה עם השבטים.

האם גילינו את האב הרביעי?

הגמרא בברכות [ט"ז ע"ב] אומרת: "אין קוראין אבות אלא לשלשה". יש משמעות לכך שרק אברהם יצחק ויעקב קרויים 'אבות'. ליצירת עם ישראל נדרשו שלוש רגליים, שלושה אבות (שלושת האבות מדומים להר, שדה ובית [עיי'ן רש"י חולין צ"א ע"ב, ד"ה שהתפללו בו אבותי]). כל אחד משלושת האבות בנה נדבך חדש בקומת עם ישראל, והוסיף דרכים חדשות וכוחות נוספים⁵ לעבודת ה'. שלושת האבות הם אלו שהכינו את התשתית להופעתו של עם ישראל, והבאים אחריהם הם רק 'בנים' שהולכים מכוחם, מעשה אבות סימן לבנים.

3. הפניה סתמית במאמר זה היא לספר בראשית.

4. ביטוי להיותו של יוסף גם אב וגם בן, הוא תיאור מותו. בחומש בראשית יוסף הוא היחיד מבין השבטים שמסופר על מותו וקבורתו, בדומה לתיאור מותם וקבורתם של האבות. בחומש שמות מותו של יוסף מוזכר יחד עם מות שאר האחים. אולי ההסבר לזה הוא שבבראשית, חומש האבות, מודגש יותר הפן של יוסף כאב. לעומת זאת בשמות, חומש הבנים, מודגש הפן של יוסף כבן.

5. בחכמת הסוד מכונים כוחות אלה 'חסד', 'גבורה' ו'תפארת'.

באמצעות האבות התרחש בירור של הסגולה האלוקית, והתברר מי שייך לעם ה' ומי ה'פסולת' שנשארת בחוץ (הבירור הוא בעיקר בין אנשים, אך גם בין אומות, כוחות ואידאות). תחילה נבחר אברהם, 'איתנו של עולם'. מבניו של אברהם נבחר רק יצחק, ואילו ישמעאל נשאר מחוץ לעם ישראל [כ"א, יב]: "כי ביצחק יקרא לך זרע". בדור הבא יעקב נבחר ועשו נדחה [דש"י כ"ח, טו]: "ביצחק - ולא כל יצחק". ביעקב, בחיר האבות, הסתיים הבירור, כמאמר **הכוזרי** [א', צ"ה]: "ובני יעקב כולם סגולה, כולם ראויים לדבר האלוקי". יעקב עצמו הוא 'תמים'⁶, לכל כוחותיו וילדיו יש משמעות, 'בל ידח ממנו נדח'. לכאורה, ברגע שהסתיים הבירור הגענו אל המנוחה ואל הנחלה. אולם, "ביקש יעקב לישב בשלוה, מיד קפץ עליו רוגזו של יוסף" [דש"י על ל"ז, ב]. כנראה שנשאר עוד ענין לברר. על ידי יוסף מתברר שכעת, כשהבירורים הקודמים כבר הסתיימו, יש בסגולה האלוקית מקום גם לבנים ולכוחות שנראים פחות קשורים, שהרי כולם כבר חלק מסגולת ישראל⁷. אפשר לומר שמבחינה זו גם יוסף נחשב כאב, כי גם הוא מברר, למרות שבאופן בסיסי הוא נחשב בן⁸.

6. במובן של שלמות.

7. שוב ראיתי **במי השילוח** לפרשת וישב:

הנה בזאת הסדרה התחיל לברר הברורין שבין ישראל. דהנה אברהם אבינו עליו השלום היה שורשו מדות אהבה... ויצחק היה מבורר בזאת המדה כי הוא נולד מאברהם אבינו, אחר כל הברורים שברר אברהם אבינו, ומדתו היה רק לברר מדות היראה... ואצל יעקב אבינו היו אלו השנים מבוררים היטב, אך כל עסקיו היה מדות תפארת... והנה בימי אברהם אבינו עליו השלום, לא יצא מפורש עומק יקרת אומה ישראלית, וכן בימי יצחק, ולכן היו צריכין להתברר ממדות האומות, ולהפריש עצמם מכחם. **מה שאין כן יעקב אבינו עליו השלום, שהיה לו י"ב שבטי ישורן שכלם מתאימות ואין בהם שום נטיה מרצון השם יתברך, רק עסקיו היה בהם עצמם לברר איזה מהם מוקדם ואיזה מהם מאוחר.** והנה גם מזה סבל יעקב אבינו, כי היה סבור שיוסף הוא המובחר, וגם יוסף סבור כן, ואלו הם ברורין דקין בין ישראל עצמם כמו שיתבאר.

מודגש כאן שבשלב זה ברור שכל הכוחות שייכים, ומה שנשאר הוא לברר את סדר החשיבות שלהם. הבירור הוא מי קודם, יוסף או יהודה. יעקב ויוסף חושבים בשלב זה שיוסף חשוב יותר.

8. **מפי הרב יאיר יעקובי** שמעתי הסבר על כך שיוסף הוא גם אב וגם בן. בעצם בכל בכור יש צד מסוים שבו הוא אב, וזו הסיבה לכך שהבכור מקבל חלק נוסף.

ב. יוסף ויהודה

במדרשים על פרשת ויגש ישנם תיאורים מאלפים על העימות שהתרחש בין יהודה ליוסף, ועל איך שיהודה כמעט החריב את כל מצרים במהלך מאבק זה. מדרש **בראשית רבה** [צ"ג, ב]:

"כִּי הִנֵּה הַמְּלָכִים נוֹעְדוּ עִבְרוּ יַחְדָּו". כי הנה המלכים - זה יהודה ויוסף. עברו יחדיו - זה נתמלא עברה על זה וזה נתמלא עברה על זה.

במדרש תנחומא [ס', ד] מופיע:

בשעה שהיו יהודה ויוסף מתוכחין זה עם זה, אמרו מלאכי השרת זה לזה: בואו נרד למטה ונראה שור וארי מתנגחין זה עם זה. בנוהג שבעולם שור מתירא מפני ארי, ועכשיו שור וארי מתנגחין ועומדין והקנאה ביניהן, עד שבא משיח.

מפתיע מאד, שאף על פי שיוסף היה המשנה למלך וכולם היו כפופים למרותו, ואף על פי שמפשט הפסוקים עולה שיהודה מתחנן ליוסף, מה שמפליא את מלאכי השרת, זו העובדה שיוסף מצליח לעמוד מול יהודה.

לפי המדרש, יוסף נקרא 'שור', ויהודה נקרא 'אריה'. יהודה מוגדר כאריה, ביטוי שמבטא מלכות, והוא זה שעתידי למשול בעם ישראל. יוסף מוגדר כשור, החיה העיקרית שהאדם משתמש בה לעבודת שדהו.

המדרש מניח כהנחת יסוד, שיוסף אמור להיות טפל ליהודה המנהיג. מתוך הנחה זו, מתאר המדרש איך נוצר מצב מפתיע של שוויון הדדי, מצב שגם המלאכים לא מבינים. מצב זה נמשך עד זמן ביאת המשיח, בו מהפירוד נוצר איחוד. בעזרת ה' נשתדל להסביר את מהותו של יוסף כטפל ליהודה, וכן את מציאות השוויון המתוארת במדרש.

ג. יוסף ועשו

בהמשך המאמר נבאר, שיוסף שייך לצד הכלכלי של ההויה ולחיבור עם העולם הזה. בכך הוא מזכיר מישהו: את עשו.

עשו ממצה את העולם הזה לגמרי ומתחבר אליו, בעוד שיעקב בפשטות שייך לעולם הבא⁹, ושמו חקוק מעלה מעלה, תחת כסא הכבוד. יצחק תכנן שיעקב ועשו יפעלו ביחד. עשו יישר את הדרך לפני יעקב, שיעסוק בתורה. לכן היה צריך עשו לקבל את ברכות העולם הזה.

בהסתכלות הפשוטה על המציאות, תכנונו של יצחק לא היה מופרך כל כך. רק רבקה שהלכה "לְדַרְשׁ אֶת ה' " [כ"ה. כב], ידעה שיש בעיה, "וּלְאֵם מְלֵאָם יֶאֱמָר", מדובר בשני עמים שכל אחד מהם רוצה להיות עליון. הם נלחמים אחד בשני וכל אחד מהם מתגדל מכח ירידת השני. עוד בהיותם בבטן, יעקב היה צריך להיולד ראשון, אך עשו נדחף ויצא ראשון. הסיבה לכך היא שעשו לא יכול היה להשלים עם תפקידו, ולכן דחף את יעקב בכח. אפשרות אחרת היא, שעשו יצא ראשון כי יעקב היה ראשון במחשבה, בהריון, ולכן במעשה עשו יצא קודם. בהמשך נראה, שבאמת ראוי שעשו יצא ראשון ויעקב אחרון, כי מבחינת החשיבות יוסף מעשה במחשבה תחילה (כלומר, דוקא בגלל חשיבותו, צריך יעקב לצאת אחרון). עשו לא הבין זאת, וחשב שהוא קודם גם בחשיבות.

ננסה להראות, שהחלוקה בנחלת שני העולמות (עולם הזה ועולם הבא), שיצחק חשב שתתממש בזרעו שלו (בין יעקב ועשו), יכולה להתממש בזרעו של יעקב. זוהי החלוקה שצריכה להיות בין יוסף ליהודה, שהרי עתה כולם בתוך הסגולה של יעקב. לאור חלוקה זו ברור גם למה יוסף הוא הטפל ליהודה.

2. יוסף ועשו

א. את אחינו אנחנו מבקשים

אחי יוסף, מגלים קמעא קמעא שאחיהם הצעיר, יוסף, מזכיר מאוד את דודם המוכר והאהוב, את עשו.

עשו היה שקוע כולו בחומר. למרות זאת הוא עשה עצמו כצדיק, ושאל: "היאך מעשרין את המלח ואת התבן" [דש"י כ"ה. כז]. עשו כביכול רוצה להביא לתיקון גם את החומר הנמוך ביותר, התבן, שהוא מאכל הבהמה. יצחק אכן מאמין לעשו. מדוע? כנראה מפני שהיה בעשו כח אחד חיובי מאד, והוא כיבוד האב האמיתי שלו.

9. ענין זה משמש כהנחת יסוד למאמר. להרחבה וביאור ענין נצח ישראל למהר"ל (בעיקר בפרקים ט"ו - ט"ז, בהם מבואר ענין זה באריכות).

נסיונו של עשו להיות קשור לאביו, והקשר החזק והדו - צדדי ביניהם, היוו את המשענת שגרמה ליצחק להאמין שעשו יגיע ליעוד שהתווה לו. יצחק האמין שעשו ירצה להמשיך את השושלת, ובעתיד גם יחזור בתשובה, ויפיץ את תורת יצחק בעולם. אמונה זו נבעה מההבנה שלעיסוק בחומר יש מקום, כאשר הוא נעשה מתוך היצמדות למקור, לרוח (או בנידון דידן, ליצחק). כנראה שזה בכל זאת לא הספיק, כמו שידעה רבקה בנבואה.

אף עתה, רואים האחים שאותו מצב חוזר על עצמו. אביהם אוהב מאד, ואף מעדיף, דוקא את הבן שכפי שנראה בהמשך שקוע בחומר - "וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי אֵתוּ אֶתְּבָב אֲבִיהֶם מִכָּל אֶחָיו, וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֵם" [ל"ז, ט]. האחים מניחים שיעקב מתכנן את אותה תכנית שהיתה לאביו, והם משוכנעים שיזה לא ילך. האחים חושבים: "כבר ניסינו זאת, ואנו יודעים שאין שום סיכוי שהמהלך הזה יצליח".

אחי יוסף יודעים, שגם יוסף, כמו עשו, צד את יעקב בפיו - "וַיִּבֶא יוֹסֵף אֶת דְּבַרְתֶּם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם" [ל"ז, ב], והם חושבים שאין תוכו כבדו (וברו אכן יפה מאוד - "וַיְהִי יוֹסֵף יָפֵה תֹאֵר וַיְפֵה מְרֵאָה" [ל"ט, ו]). דעתם של האחים על יוסף מתחזקת מאד כאשר יוסף מספר להם על חלומותיו. יוסף חולם שהוא יהיה הראש במשפחת יעקב, הטעות בה עשו טעה. האחים מוכנים להכיר (בקושי) בקיומו של כח אחר, כח יוסף, אך "הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם מְשׁוּל תִּמְשָׁל בָּנוּ?", זה כבר מוגזם! בינתיים האחים מתפוצצים, כי אפילו אחרי שאביהם גער ביוסף על החלומות, יעקב אוהב את יוסף ואינו רואה את מה שהם רואים.

ב. "מידי אביר יעקב"

האמת היא, שלאחר שיעקב 'רימה' את יצחק, התברר שיעקב מכיל בתוכו גם את כוחו של עשו. ממילא הוא מסוגל למלא את היעוד שיועד לעשו, ולקבל גם את ברכתו של עשו¹⁰ [כ"ז, כח]: "וַיִּתֵּן לְדָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֵב דָּגָן

10. יצחק מבין זאת, ולכן גם כשהוא מגלה שיעקב רימה אותו הוא לא שולל מיעקב את הברכה הכלכלית ומעבירה לעשו, אלא משאיר לעשו את ברכת "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר תִּרְיֵד וּפְרֻקְתָּ עָלוּ... [כ"ז, מ] המרמזת על הקשר הניגודי בין האחים (כמובן שיעקב זוכה בנוסף לברכה הכלכלית גם בברכת הזרע והארץ, אותה בכל מקרה היה אמור לקבל, אם כי לא בהכרח לבדו).

ותירש...". מרגע זה יעקב מתפקד כביכול כאישיות כפולה¹¹, בעלת תפקיד כפול: להתאחד עם העולם הזה ולישרו, תפקידו של עשו, ולהיות מרומם מעל העולם הזה, אחוז בתורה הקדושה ובעולם הבא, תפקידו שלו. מבניו של יעקב, יוסף הוא שזוכה בתפקיד שלקח יעקב מעשו, ובכוחות לבצעו.

נמצא, שיוסף אמנם דומה לעשו בכך שהוא מחובר לעולם הזה ויש לו את הכוחות לפעול בו, אך את תכונותיו וכוחותיו הוא קיבל מיעקב. מכיון שיעקב הוא תם ושלם, כל הכוחות שהעביר ליוסף נדרשים לכינונו של עם ישראל, ויוסף מסוגל להוציא אותם אל הפועל בצורה ראויה כמו אביו, ולא כמו עשו דודו.

לאור כל זאת, ברור שאין 'לזרוק' את יוסף מעם ישראל להיות עבד בין האומות. למעשה, טעו האחים טעות הדומה לטעותו של יצחק, אך הפוכה ממנה. יצחק, שהיה עולה תמימה, חשב שהוא סיים את הברורים, ושכל זרעו ירכיב את עם ישראל (או ליתר דיוק 'עם יצחק'). לכן יצחק שאף לחלק את התפקידים והברכות בין בניו. האחים, שראו שיצחק טעה, חשבו שעדיין לא הסתיימו הברורים, וצריך להוציא החוצה את מי שאינו דומה להם ממש¹².

גם יצחק וגם האחים לא הבינו שיעקב כולל בתוכו את כל הכוחות, ובזרעו צריכה להתבצע החלוקה הנכונה שלהם.

מתוך ההבנה שליעקב יש יעוד כפול, אפשר אולי לענות על בעיית שתי האחיות שנשא יעקב¹³. בתחילה, יעקב, האח הצעיר, היה אמור להתחתן עם רחל, האחיות הצעירה. עשו, האח הבכור, היה אמור לשאת את לאה, האחיות הבכירה, ולכן בכתה לאה [בראשית רבה ע', טז]. לאחר שקיבל יעקב גם את ברכתו ויעודו של עשו, הוא משמש

11. בספר **מדבר שור** [דודוש כ"ט] כותב הראי"ה קוק, שהתכונות שאצל עשו היו בטבע פנימי נקנו ליעקב בקנין חיצוני, דבר שהתבטא בקניית הבכורה (לכן כבר בלידה אחזה ידו של יעקב בעקב עשו). על פי זה מסביר הראי"ה את דברי יעקב ליצחק "אֲנֹכִי עֹשֵׂוּ בְּכַדְדִּי", שהתכונות שיצחק רואה בעשו, שבגללם הוא רוצה לברכו, נמצאות גם אצל יעקב. יצחק, שמבין זאת, מגיב מאוחר יותר ואומר על יעקב "גַם בְּרוּךְ יְהִי", ולא שולל ממנו את הברכה.

12. כאן המקום לציין, שגם לאברהם היה קשה מאד לגרש את ישמעאל. רק לאחר התערבות השכינה - "כִּי בְּיָצֵחַק יִקְרָא לְךָ זָרַע" [כ"א. יב], הבין אברהם שישמעאל לא יוכל להמשיכו.

13. עיין במהר"ל **בגור אריה** [מ"ו, י, ד"ה זו דינה], שמבאר שכמו שהקב"ה לימד את התורה לאבות עוד לפני שניתנה, כך הוא הודיע ליעקב שראוי שהוא ישא שתי אחיות כדי לבנות את עם ישראל בצורה הנכונה ביותר. כמו שנותן התורה יכול לאסור כך הוא יכול גם להתיר.

במידה מסוימת גם כעשו, ועל כן מאת ה' היתה שתינתן לו גם לאה, שהיתה ראויה לעשו.

יוסף, שדומה בתכונותיו לעשו, הוא בנה של רחל, המיועדת ליעקב. דבר זה מקשה על הפיתרון שהצענו, שהרי מסתמא ירש יוסף את תכונותיו מרחל אמו, ואם כך כנראה שרחל מתאימה יותר לעשו מאשר ליעקב. נראה להסביר, שהאמהות תמיד השלימו את האבות - 'עזר כנגדו'. אברהם היה עמוד החסד בעולם, ושרה הוסיפה את מידת הדין, וידעה לגרש את ישמעאל כשהיה צריך. יצחק הלך בעקבות אמו והיה מלא דין וגבורה, אך אשתו ומשלימתו, רבקה, היתה אשת החסד, כפי שמגלה אליעזר עוד לפני השידוך. בכל דור האב הוא הכח הדומיננטי, והאם משלימה אותו. כך גם בדור שלפנינו. יעקב, בן העולם הבא, היה אמור בתחילה לשאת את רחל, שקשורה יותר ל'עלמא דאתגליא', העולם הזה המגולה, שיפיה ניכר מיד¹⁴. כשיעקב מקבל את חלק עשו, הוא נושא את לאה שדומה יותר לצד המקורי באישיותו של יעקב, העולם הבא, ומשלימה את הצד החדש באישיותו של יעקב - העולם הזה¹⁵.

ג. מקור הברכה

נסה להתעכב מעט על הדמיון בין הברכה הגשמית שלוקח יעקב מעשו, ובין הברכה הגשמית כפי שמקבל אותה יוסף מיעקב, ועל ההשלכות של מעבר הברכה הגשמית דרך תחנת הביניים, יעקב.

יוסף הוא "אִישׁ מְצַלִּיחַ" [ל"ט, ב], ו"כֹּל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה ה' מְצַלִּיחַ בְּיָדוֹ", אדם עם מגע זהב, שכל דבר שהוא עוסק בו בעולם הזה מתברך. בעקבות זאת יוסף אף מקבל את טבעת המלך. יוסף אכן שייך לעולם הזה: הוא אמן כלכלי, שמצליח לכלכל את כל מצרים וכנען בשנות הרעב. הוא מקיים מערכת מסועפת של מיסים ומסחר בין העם למלכות, בה לכולם יש לחם בזכותו, אך כל רכושם משועבד לפרעה. יוסף אחראי על

14. על הקשר הפנימי שבין רחל לעשו אפשר ללמוד מדברי מדרש **בראשית רבה** [צ"ט, ב] "מסרת הוא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל". במדרש זה, הדגש אינו על יוסף אלא על זרע רחל, שדוקא הוא מנצח את עשו. ממילא צריך להיות קשר בין רחל לעשו.

15. אם נרצה להרחיק ממש לכת, אפשר להוסיף שמעבר לתיקון עשו, יש בזרעו של יעקב גם כפילות נוספת, לתיקון ישמעאל. לכן, על כל אם שיעקב נושא, הוא נושא גם שפחה. בדומה לנישואי אברהם להגר, גם כאן המטרה היא ששנותיו של יעקב יִבְנוּ מהשפחות' בזמן שהן עצמן לא יכלו ללדת. הפעם, הבנין הוא בתוך הזרע האלוקי, ואף אחד לא מגורש החוצה (לצערי לא מצאתי במקורות ביסוס מספיק לרעיון זה).

המסחר בכמות הכי גדולה שיש, ומגיע לרום הפרמידה במצרים. יוסף מצליח לשעבד את העולם הזה.

העובדה שיוסף מבורך בכל מעשי ידיו בעולם הזה, באה לידי ביטוי גם בברכות להן זכה. יעקב מברך את יוסף "מֵאֵל-לְאֲבִיךָ וְיַעֲזְרֶךָ, וְאֵת שְׂדֵי-וַיְבָרְכֶךָ. בְּרַכְתָּ שָׁמַיִם מְעַל בְּרַכְתָּ תְּהוֹם רְבִצְתָּ תַּחַת... " [מ"ט, כח]. גם בברכות משה, זוכה יוסף בברכה דומה [דברים ל"ג, יד - טז]: "מְבָרַכְתָּ ה' אֶרְצוֹ, מִמְּגֵד שָׁמַיִם מְטַל וּמִתְהוֹם רְבִצְתָּ תַּחַת... וּמִמְּגֵד אֶרֶץ וּמִלְאָה". ברכותיו של יוסף דומות מאוד לברכה שיעקב קיבל במקום עשו [כ"ז, כח]: "וַיִּתֶּן לְךָ הָאֱלֹקִים מְטַל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵי הָאֶרֶץ וְרֵב דָּגָן וְתִירֵשׁ...". עולה מכאן, שיוסף מקבל ברכה חומרית: שליטה מסויימת בכל המציאות הגשמית, בשמים ובארץ. שליטה זו באה לידי ביטוי כבר בחלומותיו של יוסף. בחלומו הראשון, חולם יוסף על אלומות השדה המשועבדות לו. חלומו השני של יוסף מפתיע יותר, גם צבא השמים משתעבד לו. בהתאם, מבורך יוסף על ידי משה "מִמְּגֵד תְּבֹאֲתָ שֶׁמֶשׁ וּמִמְּגֵד גִּרְשֵׁי יָרְחִים", החמה והלבנה מחממים את פירותיו [רש"י על אתר]. שליטת יוסף בגרמי השמים יוצאת לפועל במשנה תוקף כשיהושע, מזרע יוסף, מעמיד "שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דָּוִם וְיָרֵחַ בְּעַמֻּק אֵילוֹן" [יהושע י', יב], ובכך מצעיד את השליטה במציאות שלב אחד הלאה¹⁶.

למרות הדמיון הרב שראינו בין הצד החומרי של עשו לזה של יוסף, יש הבדל מאוד משמעותי ביניהם, והוא ההבנה מה מקור ההצלחה. כשיעקב נכנס במרמה לקבל את ברכתו של יצחק, יצחק מפקפק תחילה אם זהו אכן עשו. חשדו של יצחק מתעורר כאשר יעקב עונה לשאלה איך מיהר למצוא ציד, במילים "כִּי הִקְרָה ה' אֱלֹקֶיךָ לְפָנָי" [כ"ז, כ], ומייחס את ההצלחה בציד לה' אלוקיו¹⁷. בהמשך, כשיעקב פוגש את עשו בחזרתו מחרון, אומר עשו: "יֵשׁ לִי רֵב" [ל"ג, ט]. יעקב לעומתו אומר: "כִּי חֲנַיִי אֱלֹקִים וְכִי יֵשׁ לִי כָל". מלבד ההבדל הידוע בין יעקב שאומר שיש לו 'כל', לעשו האומר שיש לו 'רב', ישנו הבדל נוסף. בניגוד לעשו, יעקב מצהיר על הגורם שבגללו יש לו כל - "כִּי חֲנַיִי אֱלֹקִים". כך גם יוסף. שלא כעשו, יוסף זוכר מאיפה מגיעה הברכה בעולם הזה. בפיתרון חלומו של פרעה אומר יוסף [מ"א, טז]: "בְּלִעְדֵי,

16. אולי ניתן גם לקשר בין החמה והלבנה, לבין הקשר של יוסף לישראל, שמונים ללבנה, מצד אחד, ולאומות, שמונים לחמה, מצד שני (לקמן נראה קשר זה).

17. בלשונו של רש"י על אתר: "אמר יצחק בליבו: אין דרך עשו להיות שם שמים שגור על פיו, וזה אמר כי הקרה ה' אלוקיד?!".

אֶלְקִים יַעֲנֵה אֶת שְׁלוֹם פְּרָעָה". בדומה לכך, כשיוסף מציע לשר המשקים ולשר האופים שיפתור את חלומותיהם, הוא אומר: "הֲלוֹא לְאֶלְקִים פְּתָרָנִים" [מ', ח]. באופן כללי, יוסף משדר כל הזמן "בְּאֶשֶׁר ה' אֵתָּו" [ל"ט, כג], ובלשונו של רש"י: "שם שמים שגור בפיו". בכל מקום אליו יוסף הולך, ברור לכולם ששורה עליו ברכה אלוקית מיוחדת. על רקע זה, בולט מאוד שדוקא בבקשתו של יוסף משר המשקים שיזכיר אותו לפני פרעה, אומר יוסף "וְהִזְכַּרְתִּי... וְהוֹצֵאתִנִי" [מ', יד], ולא מזכיר שזה יקרה בעזרת ה'. אולי בגלל זה נאלץ יוסף להישאר בבור שנתיים נוספות. האמירה: "בְּלַעֲדִי, אֶלְקִים יַעֲנֵה אֶת שְׁלוֹם פְּרָעָה" מבטאת תיקון לפגם זה. יוסף מאפס עצמו לגמרי, ואומר שהוא רק כלי בידי אלוקים.

בניגוד ליוסף, עשו לא מכיר בכך שהברכה באה מה'. בספר דניאל [מ', כג - כה] מתואר ראש המלכות הרביעית (המייצגת את רומי ואדום):

יַעֲמֵד מֶלֶךְ עַל פָּנִים וּמַבִּין חִידוֹת (בדומה ליוסף שפתר חלומות). וְעֵצֶם כָּחוּ וְלֹא בָּכָחוּ וּנְפִלְאוֹת יִשְׁחִית, וְהַצְלִיחַ וְעָשָׂה וְהִשְׁחִית עֲצוּמִים וְעַם קְדָשִׁים. וְעַל שְׂכָלוֹ וְהַצְלִיחַ מִרְמָה בָּיָדוֹ וּבִלְבָבוֹ יַגְדִּיל וּבִשְׁלֹה יִשְׁחִית רַבִּים. וְעַל שָׂר שָׂרִים יַעֲמֵד, וּבְאֶפְס יָד יִשְׁבֵּר.

דניאל מתאר הצלחה עצומה ובלתי טבעית המגיעה מלמעלה, ומדגיש "וְעֵצֶם כָּחוּ וְלֹא בָּכָחוּ". בפשט ניתן להסביר, שההצלחה שה' שולח לראש המלכות הרביעית לא נובעת מכוחו שלו, אלא היא משהו על טבעי לגמרי. למרות זאת, ראש המלכות הרביעית לא מכיר בכך שההצלחה היא מה', אלא בוטח בשכלו ("וְעַל שְׂכָלוֹ"), וחושב שההצלחה באה ממנו¹⁸.

במדרש **בראשית רבה** [צ"ט, ב] מוזכרים הדמיון והשוני בין יוסף לעשו. המדרש מסביר שיעקב העמיד את יוסף כנגד מלכות אדום, כיון שאף על פי שעשו - אדום ויוסף דומים בכך שהם 'בעלי קרניים', ישנם הבדלים רבים ביניהם. יוסף פירש מן הערוה, חס על כבוד אביו, וכתוב בו: "אֶת הָאֶלְקִים אֲנִי יָרָא" [מ"ב, יח]. לעומת זאת, עשו בא על ערוה, לא חס על כבוד אביו, וכתוב בו: "וְלֹא יָרָא אֶלְקִים" [דברים כ"ה, יח]¹⁹.

18. אמנם המפרשים מסבירים פסוק הזה בצורה קצת שונה, שעיקר הצלחת ראש המלכות נובעת מערמת לשונו, וגם זה מזכיר את עשו.

19. ברם, יש לשים לב לכך שהמדרש לא מתייחס ליחס לקב"ה כאל נותן הברכות דוקא, אלא ליחס לקב"ה בכלל. הנושא במדרש הוא למי יש יראה והבנה שיש דברים מעליו, ולמי לא.

גם במדרשים אחרים²⁰ רואים שבנקודות הבחירה בהם נפל עשו, הצליח יוסף לבחור נכון, להתרומם, ולכן הצליח להיות שונה מעשו, וממילא לנצחו.

ד. "ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך"²¹

דמיון נוסף בין יוסף לעשו הוא ביחס שלהם לאומות העולם²². יוסף מאד מזכיר את עשו בכך שדוקא הוא, בשונה משאר בית יעקב, מסוגל למצוא נתיבות לליבם של אומות העולם. יוסף תומך בקירובו של כל אחד, וכבר בתחילת דרכו הוא רוצה להשוות את מעמד בני השפחות לזה של בני הגבירות. כשמגיע יוסף למצרים ישנה התאמה הדדית מסויימת בינו לבין המצרים. בניגוד ליעקב, שהצלחתו הגשמית בבית לבן גרמה לסכסוכים ומריבות²³, יוסף בכל מקום נושא חן בעיני רואיו. כולם רוצים להידבק ביוסף ולהתקרב אליו - "בָּנוֹת צֶעֶדָה עָלַי שׁוֹר" [מ"ט, כב ודש"י]. גם יוסף מצדו מזין את כל האוכלוסיה, ונראה שבאמת חשוב לו לעזור לאנושות עד כמה שיכול.

שמעון ולוי מתייחסים אל האומות שמנסות להתחבר לבית יעקב בצורה עויינת. הם מציעים לאותן אומות למול את עצמן, ואז הורגים את כולן וכובשים את שכם²⁴. יוסף אמנם מל גם הוא את כל מצרים [דש"י מ"א, נה], וכך אולי גודרם מעט מעריות ומקרבים לברית, אך בניגוד לשמעון ולוי, הוא עושה זאת על מנת ליצור קירוב אמיתי. מכיון שיוסף מסוגל להתמודד בצורה טובה עם האומות, דוקא הוא זוכה לקבל את שכם, המייצגת את האומות, כמתנה מיוחדת מיעקב.

נתבונן מעט בפסוק שמדבר על נתינת שכם ליוסף [מ"ח, כב]:

וְאֵנִי נֹתֵנִי לְךָ שְׁכָם אֶחָד עַל אַחִידָא אֲשֶׁר לְקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי.

רש"י על אתר מבאר ש"שכם אחד" זו "שכם ממש, היא תהיה לך חלק אחד יתירה על אחיד". בהמשך מביא **רש"י** פירוש נוסף: "דבר אחר: הוא הבכורה, שיטלו בניו

20. עיין בתנחומא [כי תצא י'] וכן בפסיקתא רבתי [י"ב] (בגלל האריכות נמנעתי מלהביאם).

21. כ"ח, טו - מתוך ברכת ה' ליעקב בבירחתו לחרן, לאחר שלקח את ברכת עשו.

22. בספר מדבר שור [דרוש כ"ב], שם דן הראי"ה קוק ביחס של יעקב לאומות וביחסו של עשו אליהם (עיין שם באורך). בעמוד ר"ה, כותב הראי"ה קוק שכח ההתאחדות עם האומות הוא חלק הבכורה שלקח יעקב מעשו. לפי זה, בנוסף לברכה הגשמית, גם את היחס לאומות לקח יעקב מעשו והעביר ליוסף.

23. אף על פי שלבן הבין שהברכה הגיעה אל ביתו בזכות יעקב - "וַיְבָרְכֵנִי ה' בְּגִלְלָדָה" [ל', כז].

24. בדומה למצרים, גם שכם שייכת לחומר ולגשמיות, ואין כאן מקום להאריך.

שני חלקים, ו'שכס' לשון חלק...". ממשיך רש"י ומבאר: "אשר לקחתי מיד האמורי - מיד עשו שעושה מעשה אמורי". דברי רש"י מבוססים על שתי דעות במדרש **בראשית רבה** [סוף צ"ז]: "רבי יהודה אמר: (שכס) זו הבכורה ולבושו של אדם הראשון... "האמורי" זה עשו... רבי נחמיה אמר: ... (שכס) זו שכס ודאי... "האמורי" זה חמור...". נראה שרש"י מפרש "מיד האמורי - מיד עשו שעושה מעשה אמורי", רק לפירוש ששכס הוא חלק הבכורה, ולא לפירוש שהכונה לשכס העיר, שהרי שכס העיר נכבשה מיד חמור ולא מיד עשו. במיוחד לאור המדרש שעליו רש"י מתבסס, שרק למאן דאמר ש'שכס' הוא חלק הבכורה, 'האמורי' הוא עשו. למרות זאת, **התפארת יהונתן**²⁵ מבין שהפירוש "מיד עשו שעושה מעשה אמורי" ברש"י מתייחס גם לפירוש ש'שכס' אחד' הוא העיר שכס עצמה. כנראה שהוא מבין שיש קשר פנימי חזק בין העיר שכס ובין עשו ויוסף.

כפי שהראנו, יש התאמה בין יוסף ובין שכס ומצרים, המייצגות את האומות²⁶. את ההתאמה בין יוסף ומצרים אפשר לראות גם בדימויים משותפים. מצרים מכונה "עֲנֵלָה יִפָּה פִּיָּה" [יהמיהו מ"ג, כ]. יוסף גם הוא מכונה שור [עין דברים לג, יז], מדרש **תנחומא** [ס' ט], וכן על אפרים, בנו של יוסף, נאמר שהוא "כְּעֵגֶל לֹא לָמַד" [יהמיהו ל"א, יז]. יוסף הוא גם 'יפהפה', בדיוק כמו מצרים.

במדרש שהובא לעיל, דעת רבי יהודה, ש'שכס' הוא חלק הבכורה ובגדי אדם הראשון, דורשת הסבר נוסף. בזה שיעקב לקח מעשו את בגדי אדם הראשון ונתן ליוסף יש היגיון, אם כי צריך להבין מה זה מסמל, ואכמ"ל. אבל לא כל כך מובן מה הקשר בין חלק הבכורה שיעקב לקח מעשו לבין חלק הבכורה שיוסף מקבל על פני אחיו בתוך משפחת יעקב, שהרי נחלת יעקב כולה, כולל חלק הבכורה שנלקח מעשו, מתחלקת בין בני יעקב, ובה מקבל יוסף פי שניים. כנראה שהמדרש רומז שחלקו המיוחד של הבכור, וכוחותיו המיוחדים, עברו מעשו ליעקב ומשם ליוסף²⁷.

25. במאמר מובאים פעמים רבות פירושי תפארת יהונתן על התורה, ואהבת יהונתן על ההפטרות, שניהם ליקוטים מפירושי רבי יהונתן אייבשיץ (נמצאים בתוך **חמישה חומשי תורה עם פירושי רבינו יהונתן** בהוצאת מכון ירושלים, ירושלים תש"ן).

26. את המשמעות של הקשר בין יוסף לאומות נסביר בהמשך, בינתיים אנו רק מצביעים על התופעה.

27. נקודה זו מוזכרת ב**מהרש"א** [סנהדרין י"ב ע"א]: "ולזה אמרו שאין זרעו של עשו נמסר רק ביד זרעו של יוסף, שנאמר: 'וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לְהִבָּהּ וּבֵית עֵשָׂו לְקִשׁוּ'. והוא, לפי

ה. הניסיון

מתוך אותה נשיאת חן גדולה של יוסף בעיני המצרים, הגיע נסיונו הגדול, שהעלה את יוסף למדרגת צדיק יסוד עולם²⁸.

רש"י [מ"א, טה] אומר שאדוני יוסף המצרי חמד את יוסף למשכב זכר. גם אשתו חומדת את יוסף, ובסופו של דבר יוסף אכן מתחתן עם בתם. אנו רואים רצון עצום מצד כל משפחת פוטיפר להידבק ביוסף, וכנראה ששרשו של רצון זה הוא עמוק ונכון. לפי **רש"י** [ל"ט, א], אשת פוטיפר ראתה באיצטגנינות שלה שהיא צריכה להעמיד ממנו תולדות²⁹, וכנראה שגם יוסף הרגיש את זה. כשדוד המלך הרגיש שהוא צריך להידבק בבת - שבע בשביל להוליד את המשיח, הוא נכשל ואכלה פנה [סנהדרין ק"ז ע"ב]. לא כן יוסף, שמצליח לעמוד בניסיון למרות ששרשו של הרצון להידבק במשפחת פוטיפר הוא אמיתי.

דמיון נוסף בין יוסף לדוד הוא, שעל שניהם יש מדרש שאומר שה' ניסה אותם בעקבות בקשתם שלהם³⁰, אך דוד נכשל בניסיון, ויוסף התקדש והתרומם על ידי הניסיון.

ההשוואה של יוסף לדוד מלמדת על גודל הניסיון בו יוסף היה נתון. ההשוואה גם מלמדת שמבחינה מסויימת יש ליוסף יתרון על דוד בפרט, ועל שבט יהודה בכלל. בזכות מה הצליח יוסף לעמוד בניסיון, אחרי שכמעט נכשל? יוסף הצליח בגלל שראה בעיני רוחו את דמות דיוקנו של אביו³¹. יוסף בעצם רואה את עצמו, כי דיוקנו של יעקב היה כדיוקנו של יוסף [רש"י ל"ז, ב]. כשיוסף רואה את עצמו, הוא נזכר מי הוא באמת. באמת הוא שייך ליעקב, ששמו ודיוקנו חרות תחת כסא הכבוד [מדרש

שבקניית הבכורה ונטילת הברכה **נתן ליעקב להיות מושל באחיו עשו, וכל זה ניתן ליוסף** שנאמר: "וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׂכָם אֶחָד".

28. כלומר, הסיבה שיוסף הגיע למדרגה זו היא עמידתו בניסיון. אפשרות עמוקה יותר היא, שיוסף תמיד היה במדרגת 'צדיק יסוד עולם', בגלל סגולתו הפנימית, והניסיון רק חשף זאת לעיני כל. לפי זה, הניסיון הוא מלשון נס שמתנוסס ומגלה משהו לעיני כולם.

29. עיין **נתיבות שלום** [עמודים רמ"ב ורנ"ז].

30. המדרש על דוד נמצא בסנהדרין [ק"ז ע"א]. המדרש על יוסף נמצא במדרש **בראשית רבה** [פ"ד, ד].

31. יש מדרשים בהם כתוב שראה גם את רחל. אפשר להסביר מדרשים אלו, שכמו שאסנת היתה ראויה ליוסף כן רחל היתה ראויה ליעקב, ומסתמא היא ויעקב הרגישו זאת. למרות זאת מסרה רחל את הסימנים לאחותה, ושניהם המתונו בסבלנות עוד שבע שנים. יוסף ראה את דמות דיוקנה של רחל וחיכה בסבלנות כמוה, וכך עמד בניסיון.

בראשית רבה ס"ח, יב]. יכול להיות שזו כונת המדרש "באתה דמות דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון" [סוטה ל"ו ע"ב], על הפסוק "וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קִשְׁתּוֹ וַיִּפְּזוּ זָרְעֵי יְדִיו מִיַּד אֲבִיר יַעֲקֹב מִשֶׁם רָעָה אֲבֹן יִשְׂרָאֵל" [מ"ט, כד].

יוסף היה מקושר מאוד לאביו³² (וכן להפך), ופעל מכחו של יעקב ומכח הסגולה שירש ממנו. הזכרנו כבר, שהתכונה הטובה של עשו היתה כיבוד האב. בגלל כיבוד האב היה נראה שעשו מקושר ליצחק וממשיך את דרכו, ולכן רצה יצחק לברכו. בעמידתו של יוסף בניסיון התברר שמה שאצל עשו התברר כטעות, אצל יוסף הוא נכון. יוסף עמד בניסיון מתוך הקישור החזק שלו ליעקב. בצורה יותר עמוקה, יוסף עמד בניסיון מעצם זה שנולד כאחד משבטי י-ה, אחרי שכל הבירורים כבר נעשו על ידי יעקב, ואף אחד כבר לא אמור להידחות.

נראה שבמיוחד בענין שמירת הברית היתה ליוסף עזרה מאת יעקב. כשיעקב נאבק עם שרו של עשו, המלאך נוגע בכף ירכו של יעקב, ולכן אומרים חלק מהפרשנים שהמאבק היה על גיד הנשה, המייצג את מקום הברית³³. יוסף ידע שזה עניינו של יעקב, ומתוך כך גם שלו, ולכן כשבאו האחים לאכול אצלו צוה את הטבח [מ"ג, טז]:

"וַיִּטְבַּח טֹבַח וְהִכְיָן, כְּלוֹמֵר, "טוֹל גִּיד הַנְּשָׂה בַּפְּנִיָּה" [חולין צ"א ע"א].

ו. בל ידח ממנו נידח?

בשעה שאשת פוטיפר מנסה לפתות את יוסף, אומרת התורה [ל"ט, י]: "וְלֹא שָׁמַע אֶלְיָהָ לְשָׁפֵב אֶצְלָהּ לְהִיּוֹת עִמָּה", ומסביר רש"י: "להיות עמה - לעולם הבא", וכן אומר מדרש בראשית רבה [9, ז, ט]: "שלא יהיה עמה בגיהנום לעתיד לבא", וכן אומר בעל הטורים: "להיות עמה - בגימטריא 'אל תוך גיהנום'". מדרש תנחומא [וישב ח']³⁴ אומר על עמידתו של יוסף בניסיון: "וימאן - למה מאן? אמר רבי יהודה בר שלום: שראה אקונין של אביו ואמר לו: יוסף עתידין אחיך להכתב באבני אפוד. תרצה שתהא חסר מכללך?... לכך מאן". יוצא משני המדרשים הללו, שאם יוסף לא היה עומד בניסיון הוא היה יוצא מכלל ישראל והיה ראוי לדין גיהנום. מסתבר שדין גיהנום קשור ליציאה מכלל ישראל, וכל מי שהוא חלק מכלל ישראל זוכה לחלק

32. לפי מדרש תנחומא [וישב ח'] הניסיון הגיע ליוסף כעונש על שאמר בבית פוטיפר 'ברוך המקום שהשכיחני מבית אבי, אמירה שמאוד לא מתאימה ליוסף למרות הצרות שעבר בבית אביו.

33. בנוסף, ראיתי במגלה עמוקות שבאופן כללי עניינו של יעקב, ובהמשך גם של יוסף, היה לתקן את חטא גילוי עריות של אדם הראשון.

34. ובנוסף דומה בסוטה [ל"ו ע"ב].

כלשהו בעולם הבא. דין גיהנום שיוסף היה מקבל לולא עמד בניסיון קשור גם לחוסר שלמות כלשהו, וכישלון במילוי יעודו כאחד השבטים.

גם אצל עשו רואים קשר בין דין גיהנום, ליציאה מהמשפחה הנבחרת. כשעשו מגיע ליצחק לקבל את ברכתו, יצחק חרד חרדה גדולה. **רש"י** [כ"ז, לג] מפרש בשם המדרש שיצחק חרד מפני ש"ראה גיהנום פתוחה מתחתיו" (ומבואר בשפתי חכמים: "ר"ל מתחתיו של עשו"). כנראה שבשלב זה הבין יצחק שעשו לא שייך למשפחה, והוא לא ראוי לברכות. זו הסיבה שראוי לעשו דין גיהנום, וכשיצחק רואה את הגיהנום פתוחה תחתיו, הוא משאיר את הברכות אצל יעקב³⁵.

ננסה להראות שאילו יוסף היה נכשל, לא רק יוסף לא היה ממלא את יעודו. גם יעקב לא היה ממלא את יעודו, שהרי עניינו של יעקב הוא ליצור אומה שכולה סגולה, וכל זרעו אמור להוות את כלל ישראל יחדיו. ממילא אם אחד מבניו יוצא 'החוצה' מבית יעקב, יעקב נכשל.

לצורך כך נחזור מעט אחורה אל מכירת יוסף. כשהאחים מספרים ליעקב שיוסף איננו, תגובתו קשה [ל"ז, לג - לה]:

וַיִּכְרֶה וַיֹּאמֶר: כִּתְנֶת בְּנֵי חַיָּה רָעָה אֶכְלֹתְהוּ טָרֵף טָרֵף יוֹסֵף. וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שְׂמֹלֹתָיו, וַיִּשֶׂם שֶׁקַּבְּמִתְנָיו, וַיִּתְאַבֵּל עַל בְּנוֹ יָמִים רַבִּים. וַיִּקְמוּ כָל בְּנָיו וְכָל בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ, וַיִּמָּאֵן לְהִתְנַחֵם. וַיֹּאמֶר: כִּי אֶרְדֹּא אֶל בְּנֵי אֲבִל שְׂאֵלָה. וַיִּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו.

רש"י במקום מפרש:

חיה רעה אכלתהו - נצנצה בו רוח הקדש: סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר.

וימאן להתנחם - אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת, שעל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי.

אבל שאולה - ...ומדרשו: גיהנום. סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי, מובטח אני שאיני רואה גיהנום.

להתנחם על המת פירושו להמשיך את החיים הלאה, 'להסתדר' בלעדיו. על החי אי - אפשר להתנחם. כשמת מת הוא מגיע ליעודו ולתכליתו, והעולם ממשיך הלאה. אך לאדם חי העולם זקוק ואי אפשר 'להסתדר' בלעדיו.

35. עיין בהערה 10 לעיל.

קל וחומר כשמדובר ביוסף. יעקב לא מוכן להתנחם על יוסף. הוא לא מוכן לקבל את העובדה שאפשר להסתדר בלי אחד מבניו. יעקב אמור להקים י"ב שבטים, ופתאום מת אחד מהם. זה אומר אחד משני דברים. או שהבן שמת לא נצרך, או, וזו אפשרות גרועה יותר, שהבן שמת נכשל, ופרש מיעודו כחלק מעם ישראל. ליעקב נרמז ענין אשת פוטיפר, אך הוא לא ידע אם יוסף הצליח לעמוד בניסיון או שהחיה הרעה אכן אכלתה וטרדתו מן העולם.

הכלי - יקר [על רש"י ד"ה וימאן להתנחם] אומר שאם יוסף היה מת ומגיע לגן עדן, זה לא היה נורא כל כך, אך פשט הפסוק הוא שיוסף כבר נמצא בשאול וגם יעקב ירד אליו. רואים גם כאן, שמכיון שיעקב חושש שיוסף נכשל ומת, הוא חושש שגם הוא עצמו לא הצליח למלא את יעודו כיתם'. יעקב חושב, שהוא דומה לאבותיו בכך שחלק מבניו ימשיכו הלאה וחלק יצאו החוצה. גם ביעקב עצמו יש חוסר שלמות ושייך בו דין גיהנום.

מכח זה שיעקב לא הסכים לקבל את זה שאחד משבטיו יצא החוצה - **וימאן** להתנחם" - יוסף עומד בניסיון - תגובתו לאשת פוטיפר היא **וימאן** - הוא מסרב להתנתק מכלל ישראל. זוהי כנראה כונת מדרש **תנחומא** שראינו לעיל, שאיקונן של יעקב אומר לו שאם יחטא לא יהיה באבני האפוד עם יתר ישראל³⁶.

נראה שבשנים שיעקב לא ראה את יוסף, הוא היה שרוי בבלבול ועצב גדולים ובתחושה שנכשל. כשיעקב שומע שיוסף חי, אומר הפסוק [מ"ה, כז]: **וַיִּתְחַי רֹחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם**. **רש"י** במקום מפרש: "שרתה עליו שכינה שפרשה ממנו". גם בהמשך, על הפסוק [מ"ג, ז]: **וַיִּלְאֶמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף אֲמוֹתָה הַפְּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתֵי אֶת פְּנֵיךָ כִּי עוֹדֶיךָ חַי**, אומר **רש"י**³⁷: "...ומדרשו: סבור הייתי למות שתי מיתות, בעולם הזה ולעולם הבא, שנסתלקה ממני שכינה, והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך. עכשיו שעודך חי, לא אמות אלא פעם אחת". רואים ברש"י, שבכל אותם שנים שיוסף נעדר, יעקב חשב שאיבד את העולם הבא שלו, ושהוא יתבע על מיתת יוסף. לפי הסברנו,

36. עיין **נתיבות שלום** עמודים רמ"ד, רמ"ח ור"צ - העוד אבי חי.

כמו כן בעמוד רנ"ח מביא שלכן וימאן בשלשלת, שרמז לה שלא רוצה להתנתק מהקשר לה' יתברך. ונראה אולי להוסיף על דבריו (לאור האמור לעיל) שלא רצה לנתק את הקשר ליעקב ולאבותיו הקדושים.

37. וכן מופיע בנוסח דומה **במדרש תנחומא** [ויגש ט'].

התביעה היא על כך שיעקב לא הצליח לברר בירור שלם, הוא לא הצליח להגיע למצב שלא יהיה שייך שאחד מבניו יצא החוצה. חששו של יעקב היה גם חשש רוחני. כפי שהסברנו, החשש נבע מכך שלא ידע אם יוסף יעמוד בניסיון. מה שגורם לכך שיעקב מאמין שיוסף חי הוא [מ"ה, כז] "וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו", ומפרש רש"י: "סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו - בפרשת עגלה ערופה". סימן זה החליף את הסימן הקודם - "סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם". אמנם אפשר לומר שהסימן בא רק כהוכחה לכך שזהו אכן יוסף ולא מתחזה, אך במדרש **בראשית רבה** [צ"ד, ג] נראה שתפקיד הסימן לברר מה מצבו הרוחני של יוסף:

ויאמר ישראל רב - רב כחו של יוסף בני, שכמה צרות הגיעוהו ועדיין הוא **עומד בצדקו** הרבה ממני, שחטאתי שאמרתי "נְסִיִּתָּהּ דְרַפִּי מֵהִ" [ישעיה מ', כז], ובטוח אני שיש לי ב"מה רב טובך" [תהלים ל"א, כז].

ומסביר רש"י על המדרש: "ובטוח אני שיש לי ב"מה רב טובך", מאחר שהשבטים שלמים", וכן מבואר **במתנות כהונה** על המדרש:

ודרש "רב" על עולם הבא (המילה 'רב' בפסוק "ויאמר ישראל רב" נדרשת על עולם הבא עליו נאמר "מה רב טובך")... והטעם... מאחר שראה שיי"ב בניו היו שלמים, שעל דאגה זו אמר בתחלה "כי ארד אל בני אבל שאולה".

הדברים מפורשים באור החיים הקדוש [מ"ו, ל, ד"ה אמותה הפעם]:

...לזה כשהכיר בו, אמר אליו אמותה הפעם. פירוש, הפעם הזאת, בראייתך, ולא מקודם, כשנתבשרתי. והטעם, אחרי ראותי פניך והכרתי בהם שעודך חי, פירוש צדיק כמקודם ולא נשתנה דיוקנך מכמות שהיה (כפי שראינו, דיוקנו של יוסף זהה לזה של יעקב, וכשיוסף ראה דיוקנו של יעקב ניצל מהחטא), אלא עודך חי כי הצדיקים קרויים חיים. ונכון.

למרות סימן העגלות, ולמרות ראיית פני יוסף, כשיעקב רוצה לברך את בני יוסף הוא שואל [מ"ח, ח]: "מי אלה?" ומפרש רש"י:

וירא ישראל את בני יוסף - בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו, לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים, ויהוא ובניו ממנשה.
ויאמר מי אלה - מהיכן יצאו אלו, שאינן ראויין לברכה.
בזה - הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה, ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש.

שוב רוח הקודש מסתלקת מיעקב. שוב יש חשש שבני יוסף לא כשרים, ושאלם הם יצאו מיוסף, זה היה לא בכשרות. רק אחר כך נחה דעתו של יעקב, והוא מברך את בני יוסף.

גם לפני מותו של יעקב רואים שהדאגה שלו היתה שמשפחתו לא שלמה. מובא במדרש **תנחומא** [ויחי ח]:

כשהיה יעקב מסתלק מן העולם, הרהר בליבו ואמר: אברהם אבי הוליד יצחק וישמעאל, יצחק אבי הוליד אותי ועשו, שמא אני במיטתי פסולת? כיון ששמעו כך אמרו: "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד" ... מיד ענה הוא ואמר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

יעקב שמח שהכל שלם. אם אכן הכל שלם, עם ישראל יוצא לדרך. שעון החול מתחיל לעבוד, ואפשר כבר לגלות את הקץ ואת סוף התהליך.
ואז פתאום (בפעם השלישית!) השכינה מסתלקת מיעקב, והוא כנראה עדיין חושש שיש בזרעו שמץ פסול, וממילא עדיין אין התחלה של עם ישראל. רק כשנשבעים ליעקב ואומרים "שמע ישראל...", הפרשה שיעקב אמר כשגילה שיוסף עדיין חי ועומד בצדקו, יעקב משתכנע סופית שתקוים גם הפרשה הראשונה בתפיליו של הקב"ה: "ומי כְּעֵמֶךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאַרְצֵי"³⁸.

38. על פי הגמרא בברכות [ו' ע"א] שהיא המקור לתפיליו של הקב"ה: "אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם. אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, שנאמר: "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד" ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר: "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ".

אמנם מכל מיני סיבות אי אפשר עדיין לגלות את הקץ, אך כיון שהתברר ליעקב סופית שכל הכוחות 'בפנים', אפשר להסביר לכל שבת וכח מה תפקידו ומה עניינו בכל התהליך עד לקץ, וכל אחד מקבל את ברכתו³⁹.

3. יוסף ויהודה

א. "כי כמוך כפרעה"

מוטיב נוסף שבוטל אצל יוסף הוא, שיוסף הוא תמיד 'מספר שתיים' ואף פעם אינו 'מספר אחת'. בתחילה, אחרי שנמכר לעבד, מגיע יוסף לבית פוטיפר, ומסופר "וַיִּפְקְדֵהוּ עַל בֵּיתוֹ וְכָל יֶשׁ לֹו נָתַן בְּיָדוֹ... וַיַּעֲזֹב כָּל אֲשֶׁר לוֹ בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא יָדַע אֶתֹו מְאוּמָה כִּי אִם הִלָּחֵם אֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל" [ל"ט, ט, ד - ו]. כלומר, על אף שיוסף אחראי על הכל, יש הבדל אחד בינו לפוטיפר - הלחם. את ההבדל הזה יוסף לא מוכן לפרוץ ולעבור, למרות כל ניסיונותיה של אשת פוטיפר.

39. על פי זה נראה שאפשר להבין טוב יותר את מאמר חז"ל [תענית ה' ע"ב]: "אמר רבי יוחנן יעקב אבינו לא מת... מקרא אני דורש, שנאמר: "וַיִּאֲתָה אֵל תִּיבְרָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב, נְאֻם ה', וְאֵל תַּחַת יִשְׂרָאֵל. כִּי הִנְנִי מוֹשִׁיעַד מִרְחוֹק, וְאֵת זֶרְעֶד מְאַרְץ שְׁבָיִם". **מקיש הוא לזרעו, מה זרעו בחיים אף הוא בחיים**."

נפנה רק למספר מקורות נוספים בעניין:

[מגלה עמוקות וירושלח]

...זהו שאמרו רבותינו ז"ל "יעקב אבינו לא מת", מאחר שהניח בנים שמילאו מקומו... אבל בדרגיה דיעקב הניח בנים כמותו ולא מת - "מה זרעו בחיים אף הוא בחיים".

[שושן סודות אות ט"ב]

סוד "יעקב אבינו לא מת": ...המאמר הזה נפלא מאוד... ולביאור הסוד הזה, דע כי יעקב עליו השלום לא שלט בו היצר הרע, ולכן לא נתנסה בשום ניסיון... ובעבור שלא שלט בו היצר הרע, הוליד י"ב שבטים כולם חסידים, והיתה בידו הבטחה שאם לא ימות אחד מבניו בחייו שלא יראה נפשו שחת. כמו שדרשו רבותינו ז"ל בפסוק "כי ארד אל בני אבל שאולה". ולכן לא שלט בו יצר הרע מלאך המות... הנה מכל אלה המאמרים נראה כי לא שלט בו מלאך המות ודע זה.

[תקנת השבין אות ט"ו]

כי יעקב אבינו עליו השלום פסקה ממנו הזוהמא לגמרי, דעל כן לא מת, ועל כן בזרעו לא היה שום דופי. היינו, שכולם מוכנים ומעותדים גם כן להגיע למדריגת פסיקת הזוהמא. וזכו לה במתן תורה להיות כן בפועל בכל האומה.

לאחר מכן, מגיע יוסף לבית הסוהר, שכנראה היה תחת ידי פוטיפר שר הטבחים. גם כאן "אין שר הסהר ראה את כל מאומה בידו באשר ה' אתו" [ג"ט, כג]. יוסף אחראי על הכל, ולמרות זאת ברור שיש מישהו מעליו שיכול ברגע אחד להוציאו משם. שוב יוסף אינו 'מספר אחת'.

מאוחר יותר, מגיע יוסף לפרעה, וגם הפעם נאמר לו: "אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי רק הכסא (המלכות) אגדל ממך" [מ"א, ט]. בהמשך אמנם נאמר "ויבלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים" [מ"א, טז], אך תחילת הפסוק היא "אני פרעה". המשמעות של האמירה 'אני פרעה' היא, שאף על פי שכרגע כל הסמכות ביד יוסף, המלכות תישאר אצל פרעה לעולמים, ובנו שלו ימלוך אחריי. ליוסף לעומת זאת אין המשכיות - "ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף" [שמות א', ח]. תפקידו של יוסף, על אף כל הגדולה שבו, הוא זמני בלבד, כי יוסף הוא תמיד רק המשנה, ולא זוכה להיות 'בעל הבית'.

בעצם, מרגע שיהודה מוכר את יוסף לעבד⁴⁰, יוסף תמיד נשאר 'עבד' שכפוף למישהו אחר, משנה, אפילו כשזה לאדם חשוב כמו פרעה. יוסף עצמו אף פעם אינו מנסה להשתלט על המעמד שמעליו. חשש להשתלטות כזו נוצר רק כשפרעה לא רצה לאפשר ליוסף לקבור את יעקב בארץ כנען. בעקבות סרובו של פרעה, הזכיר יוסף לפרעה שכמו שהוא נשבע לאביו שיקבור אותו בארץ כנען, כך גם נשבע לפרעה שלא יגלה שהוא יודע לשון עברית בנוסף לשבעים לשון (כנגד האומות וישראל) וימלוך תחת פרעה, ואם פרעה לא יתן לו לקיים את שבועתו לאביו, גם לא יקיים את שבועתו לפרעה [רש"י נ', ו בעקבות סוטה ל"ו ע"ב]. הסיבה לאפשרות ההשתלטות של יוסף על כסא פרעה היא שפרעה מנסה לפגוע בשרשו ומקום חיותו של יוסף. אך זהו יוצא מן הכלל המעיד על הכלל. באופן עקרוני יוסף תמיד נאמן למי שמעליו, ותמיד הוא 'משנה'. כך גם בהמשך, במהלך כל ההסטוריה, יוסף הוא תמיד 'משנה', עד משיח בן יוסף, שהוא המשנה והקודם למשיח בן דוד.

על דברי יהודה ליוסף כשניגש אליו בעניין בנימין "פי כמוך כפרעה" [מ"ד, יח], מסביר רש"י: "חשוב אתה בעיני כמלך, זהו פשוטו. ומדרשו: (1) סופך ללקות עליו בצרעת

40. אולי אפשר להסביר שיהודה ה'מלך' לא הרג את יוסף אלא מכר אותו לעבד כי הבין שהוא ניצב מול כח עצום שהוא לא יכול להרוג, ואולי אף הבין ברמה מסוימת את תפקידו של יוסף להיות 'משנה', וכן מפרש תפארת יהונתן [תחילת פרק ל"ח], שהאחים רצו להרוג את יוסף כי מרד במלכות יהודה.

כמו שלקה פרעה... (2) דבר אחר: מה פרעה גוזר ואינו מקיים, מבטיח ואינו עושה, אף אתה כן... (3) דבר אחר: אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדונך".

מדברי רש"י עולה, שיהודה אומר ליוסף שהוא ממש כמו פרעה ואין הבדל ביניהם, אך פרעה הוא עדיין אדונו. נראה, שבעומק יהודה אומר ליוסף: "איך אתה יכול להיות המשנה לפרעה ויסוד כסאו' (דהיינו "רק הפסא אגדל מן") ולהידמות אליו, אתה הרי צריך להיות המשנה שלי! יסוד כסאי! דומה לי!!!". אף על פי שזה בודאי לא מה שיהודה אמר, בטח שלא במודע, על כל פנים נראה שכחו של יהודה הרגיש כאן בכח אחר שצריך להיות כפוף תחתיו. לפי זה ברורה תמיהת המלאכים (במדרש בו פתחנו) איך זה שהשור עומד מול האריה ולא נכנע לו. בדומה לכך כתב **המגלה עמוקות** [ויגש פיסקה שלישיית]: "כי כמוך כפרעה - כמו שאתה נגד פרעה רוכב במרכבת המשנה, הוא מלך ואתה שני לו, כן תהיה אתה לעתיד לבא נגדי, שאני הוא מלך ואתה תהיה משיח בן יוסף למשנה". כנראה שכך אפשר להסביר את מדרש **בראשית רבה** [צ"ג, ה] האומר: "ואם אני שולף את חרבי, ממך אני מתחיל ובפרעה אני מסים. אילו אמר 'מפרעה אני מתחיל' היה מניחו. כיון שאמר 'ממך אני מתחיל' רמז למנשה ורפח שזעזעו כל פלטינו". אילו יהודה היה מתחיל בהריגת פרעה, לא היה צורך בעימות בינו לבין יוסף, שהרי במקרה כזה יהודה היה נכנס תחת פרעה בשליטתו על יוסף.

ב. להכין להם הדרך

יוסף הוא תמיד זה שהולך בראש, לפני הדבר העיקרי שהוא 'משנה' אליו. כשיוסף נולד, אומרת רחל [ל', כג]: "אֶסֶף אֶלְקִים אֶת חֶרְפְּתִי". המובן הפשוט של האמירה הוא כינוס החרפה, אך יש גם מובן של סוף לחרפה. כאשר נולד יהודה, לאה מודה על הבן שניתן לה, ואף מבטאת זאת בשם שנתנה לו. ממילא "וַתַּעֲמַד מְלֹדֶת" [כ"ט, לה], כי לאה כבר הגיעה לאן שרצתה, ואפשר כבר להודות ולעצור. רחל לעומתה, קוראת את שם בנה שנולד לה 'יוסף' "לְאִמֶּר: יֹסֵף ה' לִי בֶן אַחֲרִי" [ל', כד]. כלומר, יוסף מראש מהווה הכנה לדבר אחר מעבר לחשיבות שלו בפני עצמו.

גם באותיות שמו ניתן לראות עקרון זה. 'יוסף' או 'יהוסף' [תהילים פ"א, ה] מורכב מהאות **ס'**, האות **פ'**, ושם 'הוי-ה', אם כי לא בצורתו המלאה כמו 'יהודה'⁴¹. האות

41. על השם 'יהודה' כותב **הבני יששכר** [מאמרי כסלו וסבת, ב', כה]: "על כן מלכות ישראל הוא מן יהודה, שיש בשמו אותיות השם הוי"ה אחד, ועוד נוסף בשמו אות ד', להורות כי מלכות ישראל מאחדת בפרסום לכל באי עולם אחדות השם המיוחד, ומקרבת ומאחדת הפירוד סוד עלמא

ס' היא בעלת צורה סגורה, והיא גם האות הראשונה במילים 'סגור', 'סתום', 'סיום' ו'סוף'. כמו כן, פרשיה סתומה בחומש מסומנת באות ס'. האות פ' אינה סגורה כמו ס', אלא יש בה פתח אחד. אות זו שייכת למושגי 'פתח', 'פתיחה' וכן לפרשה פתוחה. המילה 'סוף' דומה מאד למילה 'תוספת' או 'הוספה', ומהם נגזר השם 'יוסף'. תחילה יש האות ס' שמשמעותה סיום, ואחר כך האות פ' שהיא פתיחת שלב חדש⁴². כך גם ביוסף יש תמיד גם פתיחה לשלב החדש, שבא אחריו⁴³.

כבר בעצם היוולדו מכשיר יוסף את בואו של בנימין. אחר כך יורד יוסף למצרים לפני כולם, ומכין את גלות שאר עם ישראל. ההכנה היא גם במובן הפיזי, יוסף עושה במצרים הכנות רבות כדי שיהיה שם טוב לבית יעקב: מעביר את המצרים ממקום למקום, מל אותם, מכין את ארץ גושן ועוד. פעמיים אומר יוסף לאחיו שהוא לא נמצא במצרים בגלל מכירתם, אלא "וַיִּשְׁלַחְנִי אֱלֹקִים לְפָנֶיכֶם לְשׂוּם לָכֶם שְׂאֲרֵית בְּאֶרֶץ וְלִהְיוֹת לָכֶם לְפָלִיטָה גְדֹלָה" [מ"ה, ז]. יוסף חייב לרדת ראשון למצרים כדי להכשיר את ירידת אחיו, אחרת אין להם קיום פיזי כלל. רק לאחר שיוסף מכשיר את הקרקע, "וַיָּאֵת יְהוָה שְׁלַח לְפָנָיו אֵל יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו" [מ"ו, כח] - יהודה מצטרף אל יוסף ובונה בית תלמוד, ישיבה, במצרים.

במשך כל ההיסטוריה, בני רחל מכינים את הדרך.

בני אפרים יוצאים ממצרים מוקדם בגלל שזכרו את אמירת "פֶּקֶד פֶּקֶד" [נ', כד] של יוסף (כמי שמתחיל את הגלות, יוסף הוא זה שאומר שהיא תסתיים ושיחכו לסיומה). בני אפרים עצמם אמנם נכשלים, ונהרגים על ידי אנשי גת [דברי הימים א' ד',

דפרוד שגרמו המלכיות יושבי קצוות הלא המה ד' קצוות". כלומר, האות ד' מבטאת פירוד, והיא כנגד ד' מלכויות שמפורדים לקצוות ומכחישים את אחדות ה'. מלכות ישראל, 'הנקודה האמצעית', מאחדת את כולם לקרוא בשם ה'.

42. ואולי זה קשור גם לכתונת ה'פסים', בה הפ' קודמת לס'. מקובל שלשם 'פסים' יש משמעויות נרחבות מעבר לתיאור הפרקטי של הכתונת. אולי אפשר להסביר שבאמצעות כתונת הפסים יעקב מעניק ליוסף מעין השלמה, ועדיין צריך עיון.

43. גם בחודשי השנה ניתן לראות עקרון זה. חודש אדר, חודש העיבור, מקושר ליוסף ושני בניו. חודש אדר הוא אחרון החודשים מצד אחד, אך מאידך הוא קשור מאד להתחלה החדשה של ניסן שאחריו, ומהוה הקדמה אליו. ניסן הוא החודש שכנגד יהודה, ויש קשר ניכר בינו לבין חודש אדר. בפרי צדיק לחודש אדר השני מוסבר שזה עומק דברי הגמרא במגילה [ו' ע"ב]: "מסמך גאולה לגאולה עדיף". השיוך של אדר ליוסף, וניסן לדוד מופיע גם כן בפרי צדיק. כמו כן, שמעתי מחברי דוד קיובק שאולי היותו של ניסן ראש השנה למלכים קשור לכך שהוא כנגד יהודה.

כב), אך אולי משהו בהליכתם ה'קדם - נחשונית', מכשיר את הדרך ליציאת מצרים. ובאמת לפי אחת הדעות, המתים שהחיה יחזקאל בבקעת דורא [יחזקאל ל"ו] הם אותם אנשי אפרים שיצאו מוקדם. יחזקאל מספר על החיאת המתים הללו בתחילת הפרק שמדבר על משיח בן יוסף ומשיח בן דוד.

לקראת הכניסה לארץ, מופיע יהושע משבט אפרים, וגם הוא 'מספר 2'. כל כחו של יהושע נובע מזה שהוא משרת את משה - "וּמְשַׁרְתּוֹ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון נֶעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֵהָל" (שמות ל"ג, יא), וכן נאמר ש"פני משה כחמה ופני יהושע כלבנה" [רש"י במדבר כ"ז, כ] - כחו של יהושע נובע ממשה (עליו נאמר בספרים הקדושים שהוא בחינה מסוימת של משיח בן דוד).

יהושע הוא זה שנלחם עם עמלק, הצד הרע של עשו, עוד קודם מתן תורה, והוא זה שמנחיל את הארץ מכח משה. אך גם על יהושע, כמו על שאול, נאמר שמלכותו, נשיאותו, היא זמנית ושאלה, וכשמסתיים תפקידו הוא מפסיק להנהיג - "וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָם אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ" [יהושע כ"ד, כח]. וכן במדרש [קהלת רבה ד, ד] נאמר שעם ישראל לא הספידוהו כראוי ורצה הקב"ה להגעים עליהם ההר. השפעתו של יהושע גם היא זמנית. אמנם השפעה נמשכה מעט בתקופה שלאחר מותו - "וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת ה' כָּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הָאָרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ וְאֲשֶׁר יָדְעוּ אֵת כָּל מַעֲשֵׂה ה' אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל" [יהושע כ"ד, לא] - אך לאחר מכן, בדומה ליוסף שלאחר שמת השפעתו נפסקה - "וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחָיו וְכָל הַדּוֹר הַהוּא... וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף" [שמות א', ו - ח] - כך גם אחרי מות יהושע הגיעה תקופת השופטים.

בהמשך ההיסטוריה, בשלב הופעת המלכות, אנו פוגשים את שאול ויהונתן. שאול, שגם הוא מבני רחל, וגם מלכותו שאולה, מכין את המלכות לדוד⁴⁴. לאחר מכן אמור יהונתן להיות המשנה לדוד - "וְאַתָּה תִּמְלֹךְ עַל יִשְׂרָאֵל וְאַנְכִי אֶהְיֶה לְךָ לְמִשְׁנָה" [שמואל ב' ג, יז], אך מסיבה כלשהי הוא פתאום נהרג בקרב בו נהרג שאול אביו, בדומה למשיח בן יוסף. הרמ"ע מפאנו [מאמר חקור הדין ד, יז] מבאר שמשיח בן יוסף הוא נשמת יהונתן, ושכמו יהושע, גם יהונתן ושאלו לא נספדו כהלכה, והמספד על משיח בן

44. אחר כך ראיתי בפרי צדיק לראש חודש כסלו [א], ששאלו עצמו יכול היה להיות 'משיח בן יוסף' אילו היה משמיד את עמלק במלחמה, וכן שיהושע היה הכנה של דוד מצד זה שהוא התחיל להוריש הארץ.

יוסף יכול לומר אתם. כן הוא מבאר, שמראש יהונתן אמור היה להיות המשנה של דוד המלך, אך בגלל קלקולים זה לא יצא לפועל⁴⁵.

ג. יסוד למלכות

יוצא מכל האמור לעיל, שלפני הכח המרכזי צריך איזה כח קודם בזמן אך פחות במעלה, שבלעדיו אין מקום לכח המרכזי. ללא יוסף, היסוד, מלכות יהודה לא יכולה לצאת לפועל, ולכן צריך קודם כל, כקומה ראשונה, להקדים את יוסף⁴⁶.

עניינו של יוסף הוא קודם כל 'עולם הזה', כפי שכבר ביארנו. כמובן, גם בעולם הזה יוסף פועל לעשות מוסר ויושר, אך הוא עושה זאת על פי מוסרו הטבעי בדרך ארצי שקדמה ליתורה'. על כן, כשאשת פוטיפר מנסה לפתותו, יוסף לא אומר לה שיש בזה איסור של גילוי עריות, אלא מסביר לה שפוטיפר "לא חָשַׁף מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִם אוֹתָךְ בְּאֶשֶׁר אֶתְּ אֶשְׁתּוֹ וְאִיךָ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לְאֱלֹקִים" [ל"ט, ט]. יוסף מסביר שזה עוול מוסרי כלפי פוטיפר כי יש דבר אחד שבו פוטיפר מעליו ולא יתכן שיוסף ישתווה לו בו. כיון שזה עוול כלפי פוטיפר, ממילא זה גם חטא כלפי אלקים⁴⁷. יוסף קרוי צדיק ויסוד (=צדיק יסוד עולם). עניינו של היסוד הוא שהוא קודם, ועל גביו אפשר לבנות את הקומה הבאה. היסוד חייב להיות יציב, איתן (ואצל יוסף אכן נאמר "וַיִּתְּשֵׁב בְּאֵיתָן קִשְׁתּוֹ" [מ"ט, כד]). כל זמן שהיסודות חזקים, מה שבנוי עליהם יכול לפעמים להבנות ולפעמים להסתר, אך אם אין יסוד אין כלום.

בספר הכוזרי [ב', מ - מח] נשאל החבר על כך שהנביאים מדברים על אהבת חסד והצנע לכת עם ה' ולא על המצוות החוקיות. עונה החבר, שהנביאים דיברו על

45. אמנם דוד הוא לא בדיוק כמו יהודה, ויש כמה הבדלים ביניהם. למשל, שדוד היה אדמוני כעשו. כמו כן, דוד בא מרות הגיורת, שהתברכה להיות "כְּרַחֵל וְכַלְאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת בַּיִת יִשְׂרָאֵל" [רות ד', יא]. רחל מוקדמת בפסוק, ומכאן שהיא העיקרית יותר. כנראה שבין יהודה לדוד התרחש תהליך בו נוספו כמה 'תוספות'.

מאידך, דוקא בגלל שכח יהודה הוא לא ב'אתגליא', אפשר להבין שדוד הוא הגילוי של מה שהיה עד עכשיו בהסתר, ואין כאן מקום להאריך.

46. וכן שייכות בזה בחינות של לב ומח, וכן תפילין של יד ותפילין של ראש, וגם כאן אין מקום להאריך.

47. וקשור לזה שיוסף תמיד מזכיר דוקא את שם 'אלוקים', מידת הדין: "וְחָטָאתִי לְאֱלֹקִים" [ל"ט, ט], "הֲלוֹא לְאֱלֹקִים פְּתַרְנִים" [מ', ח], "בְּלַעְדֵי אֱלֹקִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פְּרַעֲה" [מ"א, טז], "אֶת אֲשֶׁר הָאֱלֹקִים עָשָׂה הַגִּיד לְפְרַעֲה" [מ"א, כה], "וּמִמָּהֵר הָאֱלֹקִים לַעֲשׂוֹתוֹ" [מ"א, לב], "כִּי נִשְׁנִי אֱלֹקִים"

החוקים השכליים, שהם הצעות והקדמות לתורה האלוהית. בלי חוקים אלו אף חברה לא יכולה להתקיים. כמובן שלעם ישראל אין החוקים השכליים מספיקים, אלא צריך התגלות מלמעלה למטה.

יוסף נמצא בעולם הזה, והוא מצליח למצות אותו בצורה הישרה ביותר. זו הסיבה שליוסף יש קשר לאומות ולמצרים, המוסר הפשוט שייך גם בהם, וזה השיא שהם יכולים להגיע אליו⁴⁸. האומות מסוגלות להגיע רק למדרגה זו, מדרגתו של 'עשוי' במובנו החיובי, אותה קיבל יוסף. מעל מדרגה זו נמצאת מדרגת יעקב, אותה קיבל יהודה. כיון שיוסף קיבל את מדרגת עשו, הוא מסוגל להילחם בעשו, ותפקידו הוא להיות צדיק שנלחם תמיד ביצר הרע, כח עשו במובנו השלילי⁴⁹.

כדי שיוסף ימלא את ייעודו בצורה נכונה, הוא צריך להתבטל כלפי עולם הבא, כלפי התורה ויהודה, ולכן הוא תמיד משנה⁵⁰. ובניגוד לעשו שרצה לשלוט, יוסף דוקא מודע למעמדו.

האחים כנראה לא קלטו זאת, ולכן אפילו אחרי המפגש המחודש עם יוסף ומות יעקב הם אומרים [י', טו]: "לו יִשְׁטַמְנוּ יוֹסֵף וְהָשִׁב יָשִׁיב לָנוּ אֶת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמְלָנוּ אֹתוֹ". כעין "וַיִּשְׁטַם עֲשׂוֹ אֶת יַעֲקֹב עַל הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בָּרַכּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר עֲשׂוֹ בְּלָבוֹ יִקְרָבוּ יָמֵי אָבֶל אָבִי וְאֶהְרָגָה אֶת יַעֲקֹב אָחִי" [כ"ז, מא]. הם לא מבינים שליוסף ברור שכולו הכנה לקומה הבאה.

[מ"א, נא], "אֶת הָאֱלֹקִים אָנִי יָרָא" [מ"ב, יח], "פֶּקֶד פֶּקֶד אֱלֹקִים אֶתְכֶם" [י', כה] ועוד. זאת בניגוד ליהודה שכלול בו שם הוי-ה.

48. יוסף יכול למול את מצרים מפני שגם ברית המילה שייכת במובן מסוים למוסר הפשוט. על חטא העריות כתוב [ו', יב]: "כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר אֶת דְּרָכּוֹ עַל הָאָרֶץ", ומשמע שיש בזה יציאה ברורה מהסדר הטבעי שגם האומות מכירים בו.

49. **המהר"ם שיף** בסוף מסכת בבא קמא מקשר בין אבות הנזיקין לעוונות הידועים. אב הישור' קשור לחטא העגל (שבהמשך נבאר שהוא קשור ליוסף) - "וַיִּמְירוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֶכְל עֶשֶׂב" [תהלים, ק"ו, ב]. אב הישור' קשור לשפיכות דמים - "וַיְהִי כְּאֲשֶׁר בָּא יוֹסֵף אֶל אָחִיו... וַיִּשְׁלְכוּ אֹתוֹ הַבְּרָה" [ל"ז, כג - כד]. אב הישור' קשור לגילוי עריות ולתאוה - "נורא בי עמרם" [קידושין פ"א ע"א] ו"נורא דתמר" שיוסף מזכיר ליהודה בויכוח ביניהם [תנחומא ויגש ה'].

אולי אפשר לקשור גם את האש ליוסף - עובדיה הנביא אומר שבית עשו יהיה לקש ובית יוסף לאש שמכלה אותו. אולי יוסף מקבל כח של אש לכלות את עשו מכח זה שהצליח להתגבר על אש תאוותו שהגיעה מהיצר, כוחו של עשו. לכן הוא זה שיכול להיות האש ששורפת את עשו.

50. לכן ברור כעת למה יהושע הוא זה שנלחם בעמלק לפני מתן תורה, כי אז עדיין אין התגלות מלמעלה.

כשפרעה חולם את חלומו, יוסף לא רק ניצל מצרתו הפרטית בזכות החלום, אלא מבין שכל ירידתו למצרים היתה בגלל הרעב שבחלום זה. יוסף מבין בעקבות החלום שתפקידו הוא לכלכל את בית אביו. למעשה, מטרתו האמיתית של הרעב היא שכולם ירדו מצרימה, אך על כל פנים יוסף צריך לרדת לפנייהם.

גם כשיוסף כבר שולט, האחים מתייחסים לשליטתו כשליטה זמנית - "תעלא בעידניה סגיד ליה" [מגילה ט"ז ע"ב] (=שועל בשעתו, היה כפוף לו).

באופן עמוק יותר⁵¹, יוסף ויהודה מבטאים שתי צורות של עבודת ה'. יוסף הוא 'צדיק', נותנים לו משלו [על פי בראשית רבה צ', ג], ואין לו 'מתנות חינם'. יוסף מגיע בכוחות עצמו לכל מה שיש לו. יוסף עובד מתוך העולם הזה. ממילא כשיש חיסרון ביוסף או בזרעו הם נענשים בחומרה (שנתיים בבית המאסר לדוגמא), כי הקב"ה מדקדק עם צדיקים כחוט השערה. זו גם הסיבה שאין ביוסף נצחיות. עבודה מתוך העולם הזה, מתוך האדם שנמצא כאן, גם אם כוחותיו עצומים כשל יוסף, היא זמנית ומוגבלת מעצם זה שהעולם הזה מוגבל וחומרי. אפילו יוסף שהוא 'חומר טוב', שייך בסופו של דבר למושגי החומר. יהודה לעומת זאת, הוא 'בעל תשובה', כי 'לית ליה מגרמיה כלום'. מצד עצמו יהודה נכשל. רק כשנאמר ליהודה על ידי מישהו מבחוץ⁵² שהוא חטא, הוא מיד מתנדה והופך גם את הרע שעשה לטוב. תשובה זו מגיעה מהמקום הגבוה מאד של 'תשובה שקדמה לעולם'. בבעלי תשובה קיימת מעלה שאין אפילו בצדיקים.

ד. לחם ויין

אצל יוסף חוזרת פעמים רבות המילה 'לחם' שמשמעה מזון, ושייכת היא לעולם הזה⁵³.

יש התפתחות ביחס ה'לחם' אל יוסף במהלך הופעותיו: בתחילה, כשאחי יוסף מוכרים אותו, מיד "וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכֹל לֶחֶם" [ל"ז, כה], כרומזים לו שהם יכולים להסתדר גם בעולם הזה בלעדיו. אחר כך, כשיוסף עובד אצל פוטיפר, פוטיפר גדול מיוסף רק ב"לֶחֶם אֲשֶׁר הוּא אוֹכְלוֹ" [ל"ט, ט]. לאחר מכן, כשאחי יוסף מגיעים אליו, אומר יוסף בעצמו: "שִׁימוּ לֶחֶם" [מ"ג, לא], אך הוא, האחים והמצרים אוכלים בנפרד. בהמשך יוסף שולח לחם לאביו. אחר כך יוסף כבר מכלכל "אֶת אָבִיו וְאֶת אָחָיו וְאֶת כָּל בֵּית

51. הדברים מבוססים בעיקר על דברי רבי צדוק מלובלין בספרו **מחשבות חרוץ**.

52. משמים בחטא דוד ובת שבע, ומהארץ בחטא יהודה ותמר.

53. אף על פי שבכוחו של יוסף להפוך את השיבולים לימאכל אדם.

אָבִיו לָחֶם לְפִי הַטָּף" [מ"ז, יב]. לאחר מכן יוסף מנהל את מצרים בלחם בכל מקניהם, ובסוף אף קונה אותם ואת אדמתם בלחם.

לחם הוא הקומה הראשונה, החומרית, המזון שבלעדיו אי אפשר להתקיים. באמצעות הלחם יוסף מחייה מעגלים יותר ויותר רחבים. אפשר לומר שהלחם מסמל את יוסף.

יהודה לעומת זאת, מתברך ב"אֱסָרִי לְגַפֵּן עִירָה וְלִשְׂרָקָה בְּנֵי אֶתְנֹו, כְּבֶס בֵּינִי לְבָשׁוּ וּבָדָם עֲנָבִים סוּתָה. חֲכָלִילִי עֵינַיִם מֵיִין, וּלְבָן שְׁנַיִם מִחֶלֶב" [מ"ט, יא]. גם בהמשך הדורות, לעתיד לבא, לפי המדרש [ילקוט שמעוני תהלים רמז תתע"ז] נותנים לכל אחד מהאושפיזין כוס של ברכה, ורק דוד הוא שיכול ומסכים לברך עליה. כנראה שמה שמסמל את יהודה זה היין, וזהו גם רמז לתורה⁵⁴.

הפסוק אומר [תהלים ק"ד, טו]: "וַיִּין שְׂמֵחַ לֵבָב אֲנֹשׁ... וְלָחֶם לֵבָב אֲנֹשׁ יִסְעֵד". הלחם הוא הקומה הבסיסית, בלעדיו האדם רעב. אחרי הלחם יש מקום להוספת יין, שמוסיף שמחה וחכמה. ביין קיים יסוד השמחה, שכנראה שייך יותר לישרים ופחות לצדיקים - "אֹרֶץ לְצַדִּיק וְלִישָׁרִי לֵב שְׂמֵחָה"⁵⁵ [תהלים צ"ז, יא]. כנראה שיסוד השמחה שייך יותר למעלת יהודה מאשר למעלת יוסף. רש"י [מ"ג, לד] אומר על פי המדרש, שיוסף ואחיו לא שתו יין ממכירת יוסף עד שנפגשו מחדש ואכלו ביחד ("וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ" [מ"ג, לד]). כנראה שיוסף הבין שחסר משהו בפירודו מיהודה, בשונה מאחיו שאכלו לחם מיד אחרי המכירה.

לחם ויין נזכרו גם אצל מלכי-צדק מלך שלם, שהוציא אותם לקראת אברהם, וברכו "וַיִּבְרַכְהוּ וַיֹּאמְרוּ בְּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל-עֲלִיּוֹן קִנְהַ שְׁמַיִם וְאַרְצָה" [י"ד, יט]. האור החיים הקדוש מסביר שכונת המילה "וַיִּבְרַכְהוּ" לברכות גופניות, שלא יפול ביד אויביו וכדומה. כונת המילים "בְּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל-עֲלִיּוֹן", לברכה רוחנית, שיעבוד את ה'

54. עיין עוד באונקלוס ובפרשנים על ברכת יעקב ליהודה.

55. ועיין תענית ט"ו ע"א: "אמר רב נחמן בר יצחק: אף אני אומר לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה. צדיקים - לאורה, וישרים - לשמחה. צדיקים לאורה, דכתיב: "אור צרע לצדיק", ולישרים שמחה, דכתיב: "ולישרי לב שמחה".

ובשפת אמת [ויחי תרנ"ג]: "אדוני מורי זקני ז"ל אמר, כי הגם שיוסף הוא הצדיק ועליו נאמר "אור צרע לצדיק", מכל מקום יהודה גבר באחיו, והוא בחינת "ולישרי לב שמחה", ורש"י פירש: ישר עדיף מצדיק. וביאר כי יהודה בכוחו להעלות כל הנופלים ליישר אורחותם וזה "צרע רבץ" [מ"ט, ט], אפילו בשעת נפילה".

ובאמצעותו ה' יהיה "קִנְיָה שְׁמִים וְאָרְץ". לפי הסברנו, הלחם שהוציא מלכי-צדק הוא כנגד הברכה הראשונה, והיין הוא כנגד השנייה⁵⁶.

4. הקלקול, התיקון והשורש

א. בנימין

נראה שבנימין הוא המקשר והמאחד בין יוסף ליהודה. אפשרות האיחוד נוצרה בעקבות ערבותו של יהודה לבנימין. די ברור מהפסוקים ומהמדרשים [תנחומא ויגש ד' ועוד רבים] שליוסף היה קשר מיוחד וחזק עם בנימין. כשיוסף שואל את אחיו "הֲיִשׁ לָכֶם אָב או אָח?" [מ"ד, יט], הוא רוצה לברר האם הם מקושרים ליעקב ולבנימין כמוהו. הפעם יהודה אכן מתקן את הטעות ומקבל ערבות לבנימין, כלומר מתערבב בו⁵⁷. על אף שהאחים מאשימים את בנימין בדרך שהוא 'גנב בן גנבתי' [בראשית רבה צ"ב, ח], יהודה מוכן להיות עבד תחתיו. יהודה גם מודיע ומודה ליוסף שבלי בנימין יעקב לא יחיה - "וְהוֹרְדִתֶם אֶת שִׁיבְתֵי בְרָעָה שְׂאֵלָה" [מ"ד, כט], בלי בית רחל אין קיום ליעקב. רק בשלב זה יוסף מתגלה לאחיו, לאחר שנוכח שהאחים מקושרים ליעקב, ומתוך כך לבנימין, עד כדי מסירות נפש, וזהו תיקון חטאם. ערבות זו יצרה סוג של תיקון וקשר מאד חזק בין בנימין ליהודה, ובזכותה התאפשרה בניית בית המקדש בחלקם של יהודה ובנימין. תפקידו של בית המקדש הוא לאחד את כל ישראל בינם לבין עצמם ובינם לאביהם שבשמיים⁵⁸. מאוחר יותר יהודה ובנימין אמנם נלחמו קשות במלחמת 'פילגש בגבעה', אך זה היה בדיוק בגלל 'צואריו' של בנימין, בית המקדש שהיה צריך להיבנות בנחלת

56. בקדושת לוי לפרשת לך-לך מופיע גם כן שהלחם והיין כנגד הברכה הראשונה והשנייה, אך בהקשר קצת שונה לזה שלנו.

57. הגדרה זו לערבות נמצאת בשיחות הרב נבנצאל שליט"א לבראשית [שיחה ל'] בה הוא דן באורך במשמעותה של הערבות, ומסביר שמכוחה יהודה ובנימין מוגדרים ממש כגוף אחד מאוחד. עד כדי כך שהעובדה ששניהם נחלו את ירושלים, אינה הוכחה שעיר יכולה להתחלק לשבטים כיון שהם נחשבים לשבט אחד.

58. גם במדרש תנחומא הקדום והישן [סוף פרשת ויגש, עמוד 86 בהוצאת אשכול] מובא, שבזכות הערבות שיהודה ערב לבנימין זכה שבית המקדש יבנה בנחלתו ובנחלת בנימין (מובא שם גם שאחר כך דוד נלחם בגלית מכח ערבות זו).

שניהם ועדיין לא נבנה [עיי'ן בראשית רבה צ"ג, יב], ולעומתו פסל מיכה עמד על מכונו [עיי'ן סנהדרין ק"ג ע"ב]⁵⁹.

בהמשך, לאחר תקופת שאול ויהונתן, בנימין הופך לחלק מיהודה (כמו שיוסף יהיה לעתיד לבא), ולכן כשהממלכה מתפלגת, ברור שבנימין נשאר עם יהודה⁶⁰. מצד אחד בנימין מכונה 'הצדיק' והוא המשלים של יוסף [עיי'ן זהר חלק א' קנ"ג ע"ב], ומצד שני הוא חלק מיהודה.

בנימין נקרא אמנם "בן אוני" [ל"ה, יח], שמשמעותו הפשוטה היא 'בן - צערי', אך השם שאביו קורא לו, 'בן - ימין', מגלה את המשמעות השניה של השם 'בן - אוני' - 'בן כוחי'. כך גם מפרש הרמב"ן שם, ש'אוני' משמעותו כמו "ראשית אוני" [מ"ט, ג], ונקרא גם 'בנימין' "כי בו (=בנימין) הגבורה וההצלחה". בהושע [י"ב, ד] כתוב על יעקב בנצחונו על שר עשו: "בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׁרָה אֶת אֱלֹהִים". נראה שבנימין ירש את ה'און', יכולת ההתמודדות עם עשו, משום שהיה מזרע רחל (שהזכרנו שהיא כנגד עשו) והתבטל ליהודה⁶¹.

ב. ירבעם

בניגוד ליחסי בנימין ויהודה, היחסים בין יוסף ויהודה סבוכים יותר, ועוד לא הגיעו לתיקון שלם, אף על פי שבימי יוסף עצמו נראה היה שהתיקון נגמר. לאורך ההיסטוריה בני - יוסף ניסו לשלוט ולהיות 'מספר אחת', ולכן נוצרה קנאה בין יוסף ויהודה.

בהמשך הפסוקים בהושע [פסוק ט] כתוב "וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אֲדָהּ עֲשֵׂתִי מִצְּאֵתִי אֹן לִי", כשהכונה כנראה לירבעם. הפרשנים שם מביאים מדרש שירבעם מצא שטר חוב בו כתוב שכל ישראל עבדים לו, שהרי אחי יוסף אמרו ליוסף "הֲנֵנוּ לְךָ לְעֶבְדִים" [נ', יח], ולכן כל ממונם שייך לו. ירבעם עשה שני דברים חמורים. הוא חשב שאחיו עבדים לו וצריכים להתבטל אליו במקום שהוא יתבטל כלפי יהודה. בנוסף, הוא מנצל את זה לרעה, ללקיחת כספם, כמו עשו, שפשט ממונו בגזל ולא היתה לו אפילו את

59. אמנם גם ליוסף היה משכן בשילה, אך הוא היה רק זמני, 'מנוחה', ותפקידו גם כן היה רק כהכנה לינחלה, בית המקדש.

60. מעניין לציין שבתחילה, כשכל האחים היו עם יהודה, רק בנימין היה מקושר ליוסף, ובהמשך, כשכל השבטים הצטרפו לממלכת אפרים, רק שבט בנימין נשאר עם יהודה.

61. וכן מרדכי שניצח את המן העמלקי נקרא גם 'איש יהודי' וגם 'איש ימיני' [אסתר ב', ה], ועיין מגילה י"ב ע"ב, ואכמ"ל.

מדרגת המוסר הטבעי. ירבעם חושב שה'און' מיועד לשימוש כנגד אחיו, במקום כנגד שרו של עשו.

הגמרא אומרת [סנהדרין ק"ב ע"א]: "שתפשו הקדוש ברוך הוא לירבעם בבגדו, ואמר לו: חזור בך, ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן, אמר לו: מי בראש? , בן ישי בראש, אי הכי לא בעינא". אמירה זו מדגישה בעוצמה, שבדומה לעשו, שלא הסכים להתבטל ליעקב כיוון שנולד ראשון, גם ירבעם לא הסכים להתבטל לממלכת יהודה. חוסר הנכונות להתבטל גרם לכך שבניגוד לבנימין, ששייך במקדש המאחד את ישראל, ירבעם לא הסכים שיעלו למקדש. לכן הקים ירבעם את העגלים בדרך ובבית-אל, כאשר העגלים הם הסמל של מלכות אפרים. יש בזה אמירה ש'הם' (ממלכת יהודה) 'אריה' ויש להם המקדש שלהם, ו'לנו' (ממלכת אפרים), ה'שור', יש השוורים שלנו. דבר זה הוא המשך לחטא העגל.

רש"י [שמות ל"ב, ד] אומר בשם מדרש **תנחומא** שבחטא העגל, יוצרי העגל השתמשו בלוח שמשה כתב בו 'עלה שור' כדי להעלות את ארון יוסף מים סוף, וכך יצרו את העגל מבחינה טכנית. כמו כן, המדרש [שמות רבה מ"ג, ח, ובצורה ברורה יותר בגור אריה שמות ל"ב, ד] אומר שהסיבה המהותית שיצרו דוקא עגל היא, שראו את דמות השור שבמרכבה. דמות זו מייצגת את כוחו של יוסף [מחשבות חרוץ ד]. הן היצירה הטכנית של העגל, והן הסיבה המהותית שיצרו דוקא עגל, מצביעות על קשר מאוד חזק בין חטא העגל לבין יוסף.

האברבנאל והמלבי"ם [מל"א י"ב, כח] עוסקים בהרחבה בענין עגלי ירבעם. **האברבנאל** כותב: "...אבל שעשה שני עגלים, כנגד אפרים ומנשה שהם שני השבטים שיצאו מבית יוסף. וכאילו העיד בזה ירבעם שהבכורה ניתנה ליוסף, והמלכות ראוי לזרעו ולא לשבט יהודה". ממשיך **האברבנאל** ומבאר: "...כאילו אמר: אל תחשבו שהאלוק יושב בירושלים, כי הכרובים העומדים שם אינם הא-ל העליון, כי הוא אינו מיוחד במקום מוגבל, ובכל מקומות ממשלתו והשגחתו". עולה מכאן, שביסוד העגלים יש אמירה שעשרת השבטים, לא צריכים את יהודה ואת ירושלים. הבכורה שייכת להם, ויש להם את העגלים שלהם, שדרכם ה' משרה עליהם את שכינתו. בדומה לכך כותב **המלבי"ם**: "אל יראי ה' אמר שעשאם לשם הא-ל, שכמו שישכון במקדש על שני הכרובים הלקוחים מהמרכבה שהיא צורה אנושית מורה על החכמה, השיא אותם שישכון בבית אל ובדרך אל פני השור שבמרכבה שמורה על ריבוי התבואות וכח שור". כלומר, ירבעם טען שבמרכבה יש צד המבטא עניין

הדומה למה שיוסף מבטא, ריבוי התבואות⁶² וכח השור. ירבעם טען שלממלכת אפרים מתאים יותר להשרות שכינה דרך צד זה, ואין להם צורך בכרובים⁶³. אולם הכתוב מעיד שבאמת לירבעם אין כח עצמי, והוא צריך להתבטל לדוד. מעמדו האמיתי של ירבעם הוא [מל"א י"א, כ]: "וַיִּרְבְּעֵם בֶּן נִבְט אֶפְרַתִּי... עֶבֶד לְשִׁלְמָה, וַיֵּרָם יָד בְּמִלְךָ". כבר הזכרנו שמאז שיהודה מכר את יוסף לעבד יוסף תמיד נשאר כפוף למישהו.

הנביא אחיה השילוני פונה אל ירבעם ומבטיח לו [מל"א י"א, לח - ט]: "וְהָיָה אִם תִּשְׁמַע אֶת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶה וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכֵי... לְשִׁמּוֹר חֻקוֹתַי וּמִצְוֹתַי כַּאֲשֶׁר עָשָׂה דָּוִד עַבְדִּי... וּבְנִיתִי לְךָ בֵּית נֶאֱמָן... וְאֶעֱנֶה אֶת זֶרַע דָּוִד לְמַעַן זֹאת אֲךָ לֹא כָּל הַיָּמִים". כלומר, אחיה אומר לירבעם שאם יהיה צדיק כדוד, יזכה לבית נאמן, שעניינו כנראה שושלת מלכות⁶⁴, וכן יזכה לשליטה בבית דוד, ביהודה. אף על פי כן, המציאות הזאת זמנית בלבד - "אֲךָ לֹא כָּל הַיָּמִים" - והיא הייתה נשאת כזאת אפילו אם בית ירבעם לא היה חוטא. אפילו כשיוסף במצב טוב, כשהוא מורד ביהודה (מה שכנראה אמור לקרות, אף על פי שהמלאכים מתפלאים איך שור עומד לפני ארי), מצב זה לא קיים כל הימים, אלא זהו מצב זמני⁶⁵, עד שיוסף יכנע לעתיד לבא תחת משיח בן דוד. על המילים "אֲךָ לֹא כָּל הַיָּמִים" מביאים הפרשנים [רד"ק ועוד] את נבואת העצים ביחזקאל ל"ז (בהמשך נדון בנבואה זו יותר בהרחבה). נבואת העצים אומרת שלעתיד לבוא, 'עץ יהודה' ועץ אפרים יתאחדו. אומרים הפרשנים, שמהפסוק הזה יש ראייה לכך שבסוף יבוא משיח בן דוד שיגאלנו במהרה, שהרי מובטח שהפירוד יהיה זמני ולא לכל הימים, והממלכות עדיין לא התאחדו. אנו רואים, שכבר כששלמה חטא וירבעם קיבל שלטון, היתה הבטחה שהמשיח האחרון יהיה מבית דוד.

62. כעין [דברים ל"ג, יד]: "וּמִמֶּנְדָּ תְּבוֹאֹת שְׁמִשִּׁי".

63. בנוסף לנקודה המשותפת בין **האברבנאל והמלבי"ם** אליה התייחסנו, ישנה נקודת מחלוקת ביניהם האם העגלים אלו היו 'אלוהות' או לא.

64. כך נראה בפשט הפסוקים, וכך מפרש רש"י על הפסוק "וַיַּעַשׂ לָהֶם בְּתִימִם" [שמות א', כא] שנאמר על המיילדות העבריות.

65. מצב זמני זה אמור היה להמשך שלושים ושש שנים [רש"י מל"א י"א, לט]. לאחר שלושים ושש שנים אמורה היתה הממלכה להתאחד מחדש. בגלל קלקולים שונים נמשך מצב הפירוד בין יהודה ואפרים עד ימינו, והוא יתוקן בימות המשיח.

ג. משיח בן יוסף

התיקון, האיחוד המחודש בין יוסף ליהודה, יגיע בזמן משיח בן יוסף. בספר הזהר [כי תצא תרע"ו ע"ב] מובא, שמשיח בן יוסף יהיה מזרע ירבעם, ובכתבי האר"י [ספר ליקוטי הש"ס מסכת בכורות] מובא שהוא גלגול של נשמת ירבעם⁶⁶, ובו התיקון השלם.

תחילה יתאחדו כל שבטי ישראל תחת מלכותו של משיח בן יוסף. אחרי שמשיח בן יוסף יהרג על ידי ארמילוס הרשע מזרע עשו, יהיה כל עם ישראל מאוחד תחת מלכות משיח בן דוד.

בספר יחזקאל [ל"ז, טז - י"ט], מופיעה נבואה העוסקת באיחוד העתידי בין יוסף ליהודה:

וְאַתָּה בֶן אָדָם, קַח לְךָ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לַיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֶבְרוֹ. וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עַץ אֶפְרַיִם וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל חֶבְרוֹ. וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד, וְהָיוּ לְאֶחָדִים בְּיָדְךָ. וְכֹאשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ בְּנֵי עַמֶּךָ לֵאמֹר: הֲלוֹא תִגִּיד לָנוּ מָה אֵלֶּה לְךָ? דַּבֵּר אֲלֵהֶם: כֹּה אָמַר ה' אֱלֹקִים: הִנֵּה אֲנִי לֹקַח אֶת עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֶבְרוֹ וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת עֵץ יְהוּדָה וְעֲשִׂיתֶם לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדֶיךָ.

האברנאל מפרש, שבתחילה יהודה יתאחד עם שאר השבטים תחת מלכות יוסף, ורק לאחר מכן המלכות תעבור ליהודה. המלבי"ם מפרש גם הוא שתחילה כל עם ישראל יהיה תחת דגל יוסף, ואחר כך כולם יתאחדו תחת דגל יהודה, ותסור הקנאה בין אפרים ליהודה. 'עץ יהודה' ו'עץ אפרים' הופכים לעץ אחד, כאשר יוסף יכלל ביהודה, ויהודה יפעל מכוחו⁶⁷. כלומר, אחרי האיחוד לא רק 'עץ יהודה' קיים. גם 'עץ יוסף' ממשיך להתקיים, אלא שהוא חלק מ'עץ יהודה', ומהוה לו את הבסיס והיסוד.

במסכת סוכה [נ"ב, א] דורשים את 'המספד בירושלים' המוזכר בזכריה [י"ב, י - יא]. שתי דעות מובאות שם בשאלה על מי סופדים. לפי דעה אחת, המספד יהיה על משיח בן

66. שני מקורות אלו לקחתי מהספר בית ישי. מומלץ מאוד לעיין בדרשתו באורך.
67. ואולי דבר דומה מופיע בדוד המלך. כמו שראינו, בדוד גם כן היתה כבר התכללות מסוימת של יהודה ויוסף, הן מצד שהיה אדמוני והן מצד זה שרות התברכה שתהיה "כרחל וכלאה".

יוסף⁶⁸ שיהרג, ולפי הדעה השנייה, המספד יהיה על יצר הרע שיהרג. לא כל כך ברור מה הדעות מבטאות, ובמיוחד לא ברור מדוע משיח בן יוסף צריך להיהרג, וכן מה הקשר בין מות משיח בן יוסף למות היצר הרע. כל האגדה נראית תמוהה מאד במבט ראשון.

דוקא מתוך נקודת האיחוד בין שתי הדעות שלכאורה נראות רחוקות ומנוגדות כל כך, אפשר להאיר את התמונה השלמה. בגמרא מוסבר, שלשיטה שהמספד הוא על יצר הרע שנהרג, הבכי במספד נגרם מכך שהצדיקים רואים על איזה הר גבוה התגברו כשנצחו את היצר הרע. תפקידו של כח יוסף הצדיק להכניע את היצר הרע, שהוא שרו של עשו⁶⁹. כאשר כח עשו, היצר הרע, נכנע ומתבטל, כבר אין צורך בכח יוסף, שהרי כל תפקידו להכניע את היצר הרע⁷⁰. כעת, כשהיסוד מילא את תפקידו בשלמות, מגיע תורה של המלכות.

68. מעניין לראות שבמסכת מגילה [ג' ע"א] ובמסכת מועד קטן [כ"ח ע"ב] כתוב שהמספד יהיה גדול כמו המספד על אחאב (שהוא מבית יוסף, מרחיב הכלכלה וכו') וכמו המספד על יאשיהו (שהוא מבית דוד, מקים עולה של תשובה ותורה וכו').

69. נרחיב מעט בעניין הזהות בין יצר הרע לשרו של עשו. בספר הזהר [א' ק"ע ע"א] מובא שהמלאך עמו נאבק יעקב הוא שרו של עשו, שהוא סמא"ל, השטן. עניין זה מבואר בהרחבה בכלי יקר ובמלבי"ם [ל"ב, כה]. הכלי יקר מסביר שמאבקו של יעקב עם המלאך הקיף צדדים פיזיים ורוחניים. בהקשר לכך, מצטט הכלי יקר את מימרת חז"ל [בבא בתרא ט"ז ע"א]: "הוא שטן הוא מלאך המוות הוא יצר הרע", ומכאן שהמאבק מול שרו של עשו היה גם מאבק רוחני מול יצר הרע.

70. ננסה להמחיש קצת את הרעיון שכאשר כח יוסף מתבטל לרוח, כח עשו נכנע ומתבטל מאליו. הזכרנו בתחילת המאמר שמצד אחד עשו היה שקוע בחומר, ומצד שני הראה עצמו כצדיק. נקודה זו מאפיינת גם את הנצרות שקשורה למלכות אדום ולעשו (בחז"ל מושווית מלכות אדום לחזיר שפושט טלפיו לומר שהוא טהור). במאמר 'אורות המלחמה לאור יחס הרב קוק לנצרות' [מישרים א'] מנתחים ראובן גנזל ועמית בלומברג תופעה זו, ומסבירים שהיא נובעת מכך שהנצרות דורשת מהאדם להיות נעלה ומוסרי למרות שאחד מיסודותיה הוא 'עיקרון הפרדת הרשויות', כלומר, ההפרדה בין שמים לארץ ובין הרוח לחומר. בעקרון זה, מניחה הנצרות שאי אפשר לתקן את האדם והעולם, ועל כן תביעתה מהאדם להיות מוסרי בעצם בלתי אפשרית. ממילא התוצאה היחידה שתביעה זו יכולה לגרום היא צביעות, כלומר חיים של פער מתמשך בין המצב המוסרי האמיתי למצב המוסרי כפי שהוא מוצג כלפי חוץ. תפיסת 'הפרדת הרשויות' של הנצרות גורסת, שהיחס בין הרוח לחומר הוא תמיד של ניגודיות ומאבק. החומר, העולם הזה, הוא רע מיסודו, ועל כן האדם שחי בעולם הזה ולא בשמים הוא מושחת מיסודו ואין לו תקנה (ועיין שם באורך).

נראה לומר, שכניעתו של כח עשו נגרמת בעקבות כניעתו של כח יוסף למלכות דוד ומה שהיא מייצגת - הרוח, עולם הבא וכו'. כשכח יוסף נכנע למלכות דוד מתוך רצון פנימי, הוא כופה גם את כח עשו להיכנע בעל כרחו ולהפוך לחלק ממגמת הטוב הכללי⁷¹. כשנבואת העצים מדברת על מצב האיחוד, היא אומרת: "וְעַשְׂיָתָם לְעַץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדֵי". במצב הזה, עם ישראל מסוגל להיות "גוי אֶחָד בְּאֶרֶץ" [שמ"ב ד', כג] - "וּמְלֶךְ אֶחָד יְהִי לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ, וְלֹא יְהִי עוֹד לְשְׁנֵי גוֹיִם". פסוק זה בא להזכיר את הפסוק "שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֶךָ" [כ"ה, כג] שנאמר על יעקב ועשו. בהמשך אומרת הנבואה: "וְעַבְדֵי דָוִד מְלֶךְ עָלֵיהֶם וְרֹעֵה אֶחָד יְהִי לְכֻלָּם"⁷². והנבואה מסתיימת בחזרה כפולה על המילים "בְּהִיּוֹת מְקַדְּשֵׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם". הסיבה להדגשת המקדש היא שמכח האחדות בין יוסף ויהודה תחת שלטון יהודה, יש חזרה למקדש, שבו מצויה נקודת האיחוד ועתה יש לו קיום תמידי (נקודת האיחוד שבמקדש, הנמצא בחלקו של בנימין, מנוגדת לעגלי ירבעם, כפי שהסברנו לעיל).

במילים אחרות: יוסף מצליח למלא את יעודו ולהוות הכנה למשיח בן דוד (בזה שהוא נלחם בעשו וכו') גם בעצם זה שתופס שהוא רק טפל והכנה לדוד⁷³. על ידי זה שיוסף נכנע לדוד, נאלצים גם הכוחות המתנגדים להתבטל לדוד בעל כרחם, וממילא הכל מוכן ומזומן למלכות דוד⁷⁴.

כח יוסף מוכיח, שאפשר לחיות בעולם הזה ולהתעסק רבות בחומר ובכל זאת להיות 'צדיק'. יתרה מזאת, בסופו של דבר כח יוסף מתבטל לכח יהודה. בזה הוא מוכיח, שלא רק שהחומר מסוגל שלא להיות מנוגד לרוח, אלא אף להפך - הוא מסוגל להיות היסוד לרוח, כשכל מה שמעליו צומח מתוך האחיזה ביוסף ובחומר. בכך מצליח 'יוסף' לשלול את התנהגות הנצרות ואת הנחות היסוד שעומדות מאחוריה. נראה לומר שמדינת ישראל, כשתופיע בצורתה המתוקנת, מסוגלת להוציא לפועל נקודה זו, ובכך הנצרות, (כח עשו) תוחרב מבפנים.

71. מעין זה מצאנו בברכת המלאך, כשיעקב לא הסכים לשחרר אותו, והמלאך נאלץ בעל כרחו לברך את יעקב. דבר זה קשור גם למלאך הרע שעונה אמן בעל כרחו בערב שבת [שבת קי"ט ע"ב]. מדובר במצב בו הרע נאלץ בעל כרחו להכיר בגדולת הטוב, ואף להידבק בו בשלב שני.

72. לקמן נראה למה נקרא דוקא 'רועה'.

73. לכן הרמח"ל ברזין גניזין מפרש בפסוק "לא יסור שְׁבֵט מִיְהוּדָה וּמַחֲקֵק מִבֵּין רַגְלָיו" [מ"ט, י'] שכונת המילים "וּמַחֲקֵק מִבֵּין רַגְלָיו" למשיח בן יוסף, שנטפל למשיח בן דוד.

74. הבני יששכר [מאמרי כסלו וסבת, מאמר ב'] אומר בענין זה, שהאיחוד בין יהודה ליוסף הוא "היחוד הגמור, ועל ידי זה ישיבו לאחדות כל הנפרדים, (הכונה לארבע מלכויות) ויהיה ה' אחד וישראל עם קרובו גוי אחד". נקודה זו מופיעה בעוד מקורות רבים, ורמוזה גם כן בזהר שיובא בסוף המאמר.

ד. קין והבל

ננסה כעת להעמיק ולרדת לשורש המחלוקת בין יוסף ויהודה.
האהבת יהונתן על נבואת העצים ביחזקאל אומר שמשיח בן יוסף הוא מנשמת קין, ומשיח בן דוד מנשמת משה, שהוא מנשמת הבל⁷⁵. האחים רצו להרוג את יוסף כנגד מעשה קין שהרג את הבל. קשר זה ניכר גם בזה שיהודה היה רועה צאן, כמו הבל, ובזה שיוסף חולם שמאלמים אלומים, שהם 'פרי האדמה' מגלגול קין. דברי **האהבת יהונתן** מוסברים לאור זה שבתחילה יוסף "רָעָה אֶת אֶחָיו" [ל"ז, ב]⁷⁶ אך אחר כך הוא משביר אוכל לכולם, וסמלו הוא לחם. פרעה חושב שגם אחיו כמוהו, ויכול להשביר אוכל, עד שיוסף אומר לו שהם רועי צאן.

ננסה לבאר יסוד זה:

מי השילוח [וישב עמוד מ"ז] אומר שעל אף שיוסף פעל בצדקו, שליטתו זמנית - כפי שכתוב בירבעם "אֶף לֹא כָל הַיָּמִים" - כי בניין עדי עד שייך רק ביהודה. ממשיך **מי השילוח** ומסביר:

ויוסף הצדיק היה תמיד בתרעומות: מדוע כל מעשה יהודה אחי אשר עושה ה' מצליח בידו, ועמי הקב"ה מדקדק עד השערה⁷⁷? והראה לו השי"ת דוגמא במעשה דשר המשקים והאופים (כזכור, שיוסף ענינו לחם ויהודה עניינו ...). יוסף הוא נגד שר האופים כי אותו העמיד השי"ת על מקום בהיר ונקי נגד עשו בכדי שלא יהיה לעשו שום מקום טינה, העמיד את יוסף נגדו מנוקה מכל... ולכן אם ניתן בו איזה דבר מחוץ, לפשע יחשב לו... ויהודה הוא נגד שר המשקה כי דוד המלך ע"ה נקרא בדחנא דמלכא... ומלאך הממונה על התאוה הכריחו, ולכן לא עליו האשם במה שלא היה יכול להתגבר על יצרו⁷⁸...

אף על פי שלא מוזכרים כאן בפירוש קין והבל, נראה בבירור שאליהם רומז **מי השילוח** בדברו על כך שיוסף כל הזמן בתרעומת, ושתפקידו להכניע תמיד את היצר

75. ולפי זה מובן למה יהושע הוא מכח משה.

76. אם כי צריך להבין מה הכוונה בביטוי "רועה את אחיו", ויכול להיות שיוסף עצמו לא רעה צאן.

77. ואפילו כשהוא צדיק אין לו קיום תמיד.

78. עיין שם באורך.

הרע (וזה מתאים גם לכך שעבודת יוסף שכנגד עשו שייכת לדין, ועבודת יהודה שמקבל השפע מלמעלה שייכת לחסד).

הכלי יקר על פרשיית קין והבל [ד', ג] מבאר⁷⁹, שקין והבל התנכחו מה העיקר: העולם הזה או העולם הבא. קין אבה את קניני הזמן, העולם הזה, והבל ההבילם, וטען שאינם חשובים. **הכלי יקר** מציע, שקין והבל ביצעו אותה חלוקה שיעקב ועשו חלקו - עשו נטל עולם הזה ויעקב עולם הבא. למרות החלוקה שביצעו קין והבל, לקראת מותו החליט קין להביא קרבן, אך כיון שחשב שהעיקר הוא העולם הזה, הביא מהחלק הרע. הבל התעורר להביא קרבן רק מכח זה שראה את קין, שהיה הראשון.

אפשר לראות בפירושו של **הכלי יקר** השנאה ברורה ליוסף ויהודה, כאשר יוסף הוא תמיד הראשון וההכנה, ויהודה הוא הנצחי שימנחנו מתקבלת' והמקדש בתחמומו. לפי כל האמור לעיל, עניינו של יוסף לתקן את חטא קין, הראשון שמוזכר לגביו יצר הרע. קין גם צווה [ד', ז]: "לִפְתַּח חֲטָאת רֵבֶךָ וְאַלִּיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בוֹ", ויוסף אכן זוכה למשול ביצר הרע.

ה. עץ הדעת ועץ החיים

אם נלך עוד אחורה בזמן, נגלה שמעבר לתיקון חטא קין, יש ביוסף גם תיקון של חטא עץ הדעת. בנבואת העצים ביחזקאל מוזכרים 'עץ יוסף' ועץ יהודה'. הפרשנים משווים את שני העצים לשני עצי גן עדן, אולם יש מחלוקת איזה עץ מושווה לעץ הדעת, ואיזה לעץ החיים⁸⁰ (הסיבה לכך היא שיש הרבה בחינות מתחלפות ביוסף ויהודה).

האהבת יהונתן מפרש שקין שייך לעץ הדעת, והבל שייך לעץ החיים הנצחי⁸¹. לפי זה, יוסף, שהיה גלגול קין, שייך לעץ הדעת, ויהודה לעץ החיים. **האהבת יהונתן**, שעץ הדעת היה נחמד למראה וטוב למאכל, כמו יוסף, ושדוד המלך - חי וקיים, כמו עץ החיים.

לפי דברינו, **האהבת יהונתן** מתבאר יפה. עץ הדעת הוא רק הכנה לעץ החיים, וכאשר יתוקן חטא עץ הדעת, שזהו תפקיד יוסף, נוכל להגיע לעץ החיים. הקשר בין

79. נמנעתי מלצטטו עקב אריכות הדברים, ורצוני להדגיש את הדברים הרלוונטיים אלינו. מומלץ לעיין בפנים.

80. אם רוצים אפשר לתלות זאת במחלוקת האם עץ הדעת היה חיטה או גפן, ואכמ"ל.

81. ועיין בתקוני זהר תיקון ס"ט עמוד קי"ד.

עץ הדעת ליוסף נאמר **בפרי צדיק** [חודש אדר שני, א'] **בשם הזוהר** [א' קפ"ב ע"ב]: "על ידי קדושת יוסף יכולים לתקן שורש הפגם להיות כמו קודם הפגם", וכן מובא **במגלה עמוקות** [פרשת ויחי] שיוסף הוא התיקון לחטא עץ הדעת. 'חיים' הם ביטוי לשפע שמושפע עלינו מלמעלה - 'נשמת חיים' - ולא דבר שאפשר להגיע אליו בעצמנו, ולכן 'עץ החיים' שייך ליהודה, שילית ליה מגרמיה כלום' והוא מושפע מלמעלה, כפי שבארנו.

בחטא עץ הדעת נתקלל האדם "בַּזְעַת אֶפֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם" [ג', יט] והאשה התקללה "בְּעֶצֶב תֵּלְדֵי בָנִים" [ג', טז]. **האברבאנל** [ד'] מפרש שקין והבל התנכחו מה עדיף להיות, רועה צאן או עובד אדמה. קין אמר שמלאכתו עדיפה כי הוא "נותן לחם לכל בשר שכל זולתו יצטרך אליו והוא לא יצטרך אליהם", וזה מזכיר מאד את יוסף. והבל חשב שיש עדיפות לרעיית צאן, כי האדמה נתקללה והצאן לא, וכן "כי המנהיגים של ישראל קרויים רועי צאן". קין והבל החליטו שה' יכריע מה עדיף, וה' הכריע לטובת הבל. קין כעס, כי בעקבות ההכרעה הוא יהיה כעבד לפני אחיו הקטן למרות בכורתו, כי אומנותו של הבל טובה יותר בעיני ה'.

לאור זה, יוסף, שמשביר לחם, זוכה אף לתקן את חטא עץ הדעת. זהו תיקון קשה ויסודי, שאותו אנו צריכים לעשות כאן מלמטה 'בזעת אפינו'⁸². יוסף זוכה ל"מְבַרְכֶת ה' אֶרְצוֹ" [דברים ל"ג, ג], ובכך מתקן את "אֶרְוֶה הָאֲדָמָה בְּעִבְרָךָ" [ג', יז] שבאדם וקין [ד', יא]⁸³.

לאחר שיוסף מסיים את תפקידו בעולם - תיקון חטא עץ הדעת ומלחמה ביצר הרע, הזוהמה שהוטלה בחוה, והשמדתם⁸⁴ - מגיע התיקון השלם. אחריו אפשר כבר לטעום מעץ החיים, שהוא מה שהקב"ה מרומם אותנו מלמעלה ובו זוכים לחיי עולם. בדומה לכך, אומרת הגמרא [סוכה נ"ב ע"א]:

82. תיקון זה כולל גם מוות, כמו שמופיע **באור החיים** [ג', כב], וזה מסביר גם למה משיח בן יוסף מת.

83. כנראה שיוסף תיקן גם בעיה של 'תאוה' שהיתה בחטא עץ הדעת. חלק מהמפרשים מסבירים ש'ידעת' משמעותה עריות ותאוה, כמו בפסוק "וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ" [ד', א]. כלומר, חטא עץ הדעת נבע מתאוה. יוסף הצליח לתקן גם את חטא התאוה בהתגברו על ניסיון אשת פוטיפר, ולכן זכה לברכת פרויו מיוחדת - "בְּרַכְתָּ שְׂדֵים וְרָחֵם" [מ"ט, כה], שבמובן מסוים מתקנת את קללת האישה.

84. כפי שכתבנו בהערה 83, דבר זה כרוך במוות, כי רק על ידי המוות אפשר לבער את הרע לגמרי.

משיח בן דוד... אומר לו הקדוש ברוך הוא: "...שָׁאַל מִמֶּנִּי וְאֶתְּנָה גוֹיִם נִחְלָתָךְ" [תהלים ב', ח]. וכיון שראה משיח בן יוסף שנהרג, אומר לפניו: רבונו של עולם, איני מבקש ממך אלא חיים. אומר לו: חיים, עד שלא אמרת כבר התנבא עליך דוד אביך, שנאמר: "חיים שָׁאַל מִמֶּךָ נְתַתָּה לוֹ" [תהלים כ"א, ה].

נסיים בדברי **ספר הזהר** [ויגש ר"ו ע"ב] (על פי תרגום הסולם):

יהודה ויוסף היו צריכים להתקרב יחדיו, משום שיוסף הוא 'צדיק' ויהודה הוא 'מלך', ועל כן - "וַיִּגֶשׁ אֵלָיו יְהוֹדָה" [מ"ד, יח]. משום שהקרבה שלהם שנקרבו יחד, סבב הרבה טובות לעולם, סבב שלום לכל השבטים, סבב שלום ביניהם, סבב ליעקב שהרוח שלו חזר לתחיה כמו שנאמר [מ"ה, כז]: "וַיִּתְחַי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם". ועל כן קרבת זה בזה היה נצרך בכל הצדדים למעלה ולמטה⁸⁵.

85. אחד הדברים שאפשר ללמוד מכל האמור לעיל הוא, שלכל אדם יש היעוד שלו, התפקיד שלו, הכוחות שלו, וההתמודדויות שלו. כשיוסף מנסה להיות כמו יהודה ולשלוט, התוצאות עגומות מאד. כמו כן, היחס לנפילות של יוסף הוא לא כמו היחס לאלו של יהודה (כפי שביארנו בשם מי השילוח).

לכן, לא שייך להשוות בין אנשים, או לדון אותם על פי הסתכלות שלך, או לדון את עצמך על פי הסתכלות הסביבה. כמובן הכונה כאן לשיפוט של אנשים (יאל תדון את חברך עד שתגיע למקומו), ולא לשיפוט של אידאות. כמו כן, אין כאן אמירה שאין שאיפה להשתפרות, אלא הבנה שזושה צריך להיות זושה, ולא משה רבינו, וכן הקברה של זושה לא צריכה לחפש בו את משה אלא את זושה, והוא לא צריך לחפש בקברה את עצמו, את זושה, אלא להבין שאלימלך צריך להיות אלימלך וכן על זו הדרך.

ויהי רצון שנזכה כולנו למלא את יעודנו, ושנזכה לראות בגאולה השלמה, היעוד השלם של עם ישראל, בקרוב בימינו אמן.